

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚУРИЛИШ ВА УЙ-ЖОЙ КОММУНАЛ ХЎЖАЛИГИ
ВАЗИРИНИНГ
БУЙРУҒИ

**ШНҚ 2.06.15-21 «ХУДУДЛАРНИ СУВ ТОШҚИНИ ВА СУВ БОСИШИДАН
МУҲАНДИСЛИК ҲИМОЯЛАШ» ШАҲАРСОЗЛИК НОРМАЛАРИ ВА
ҚОИДАЛАРИНИ ТАСДИҚЛАШ ТЎҒРИСИДА**

**[Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2024 йил 26 августда ҳисобга
олинди, ҳисоб рақами 278]**

Ўзбекистон Республикасининг Шаҳарсозлик кодекси, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 13 мартдаги ПФ-5963-сон «Ўзбекистон Республикасининг қурилиш соҳасида ислохотларни чуқурлаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ҳамда 2020 йил 27 ноябрдаги ПФ-6119-сон «Ўзбекистон Республикаси қурилиш тармоғини модернизация қилиш, жадал ва инновацион ривожлантиришнинг 2021 — 2025 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида»ги фармонларига мувофиқ буюраман:

1. ШНҚ 2.06.15-21 «Худудларни сув тошқини ва сув босишидан муҳандислик ҳимоялаш» шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари иловага мувофиқ тасдиқлансин.

2. Мазкур буйруқ Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятлар вазирлиги, Экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлиги, Сув хўжалиги вазирлиги ҳамда Соғлиқни сақлаш вазирлиги ҳузуридаги Санитария-эпидемиологик осойишталик ва жамоат саломатлиги қўмитаси билан келишилган.

3. Ушбу буйруқ расмий эълон қилинган кундан эътиборан кучга киради.

Вазирнинг биринчи ўринбосари Ш. ХИДОЯТОВ

Тошкент ш.,
2024 йил 25 июль,
01/2-35-сон
Келишилди:

**Санитария-эпидемиологик осойишталик ва жамоат саломатлиги қўмитаси раиси
Б. ЮСУПАЛИЕВ**

2024 йил 10 июнь

Фавқулодда вазиятлар вазири А. КУЛДАШЕВ

2024 йил 10 июнь

Сув хўжалиги вазирининг биринчи ўринбосари Т. БУТУНБАЕВ

2024 йил 9 июль

**Экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазири
А. АБДУХАКИМОВ**

2024 йил 15 июль

**ШНҚ 2.06.15-21 «Худудларни сув тошқини ва сув босишидан муҳандислик
химоялаш» шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари**

Мазкур шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари (бундан буён матнда ШНҚ деб юритилади) худудларни сув тошқини ва сув босишидан муҳандислик химоялаш тизимлари ва иншоотларини лойиҳалашга оид талабларни белгилайди.

Ушбу ШНҚнинг талаблари аҳоли пунктлари, саноат, транспорт, энергетика ва шаҳар объектлари, қишлоқ хўжалиги ерлари ва ўрмонзорларни, табиий ландшафт худудларни сув тошқини ва сув босишидан муҳандислик химоялаш тизимлари ва иншоотларига нисбатан татбиқ этилади.

**1-боб. Шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари, санитария қоидалари, нормалари ва
гигиена нормативлари, техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги норматив
ҳужжатларга ҳаволалар**

1. Мазкур ШНҚда қуйидаги шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари, санитария қоидалари, нормалари ва гигиена нормативлари, техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги норматив ҳужжатларга ҳаволалар келтирилган:

ШНҚ 2.06.03-12 «Суғориш тизимлари. Лойиҳалаш нормалари»;

ШНҚ 2.06.12-19 «Сув оқимини бошқариш учун сув омборлари»;

ШНҚ 2.07.01-23 «Аҳоли пунктларининг худудларини ривожлантириш ва қуришни шаҳарсозлик жиҳатидан режалаштириш»;

ҚМҚ 2.04.03-19 «Канализация. Ташқи тармоқлар ва иншоотлар»;

ШНҚ 2.06.05-21 «Грунт материалларидан тўғонлар»;

ҚМҚ 2.06.01-97 Гидротехника иншоотлар. Асосий қоидалар;

СанПиН РУз 0244-07 Хўжалик ичимлик суви қувурлари ва сув таъминоти учун мўлжалланган санитар қўриқланадиган зоналардан фойдаланиш ва лойиҳалаштиришнинг;

СанПиН РУз 0318-15. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида сув ва сув ҳавзаларини муҳофаза қилиш бўйича гигиеник ва эпидемияга қарши талаблар;

ГОСТ 17.1.5.02-80 Табиатни муҳофаза қилиш. Гидросфера. Сув ҳавзаларининг дам олиш жойларига қўйиладиган гигиеник талаблар;

ГОСТ 17.5.3.04-83 Табиатни муҳофаза қилиш. Ер. Ерларнинг рекультивациясига қўйиладиган умумий талаблар.

2-боб. Атамалар, таърифлар ва қисқартмалар

2. Ушбу ШНҚда қуйидаги атама ва таърифлардан фойдаланилган:

сув босиши — худуднинг бир қисмида сув тармоғининг, сув омборининг ёки ер ости сувларининг кўтарилиши натижасида эркин сув сатҳининг ҳосил бўлиши;

сув тошқини — сув тармоғининг ўтказиш қобилияти (қуввати)га нисбатан сув сатҳининг кескин кўтарилиши ёки дарё ва сув омбори тўғонининг бузилиши натижасида худудларни сув босиши;

гидрографик тармоқ — худуддаги дарёлар ва очиқ сув манбалари оқимлари, доимий ва вақтинча ишлайдиган сув ҳавзалари, шунингдек сув омборлари мажмуи;

ер ости сувлари сатҳини пасайтириш меъёри — худудда ер ости сувлари сатҳини ер юзасига нисбатан пасайтириш бўйича ҳисобланган қиймати;

ер ости сувлари сатҳининг кўтарилиши — худуднинг сув режими ва мувозанатининг ўзгариши натижасида сизот сувларининг кўтарилиши;

ер ости сувлари сатҳи — босимсиз ер ости сувларининг ер сиртига нисбатан чуқурлиги;

кўтарма (дамба) — ҳудудни сув тошқинидан ҳимоя қилишни таъминловчи дарё, сел йўллари ёки қирғоқ бўйлаб қуриладиган иншоот;

юқори сув сатҳи — сув сатҳининг юқори ёки мунтазам бўлиши;

табiiй тизимлар — атроф-муҳит билан чегараланган ҳудуд;

ҳудудни ер ости сувлари, сув босиши ва сув тошқинларидан ҳимоя қилиш тизимлари — турли мақсадлар учун гидравлик тузилмалар, ҳудудни ер ости сувлари, сув босиши ва сув тошқинларидан ҳимоя қилувчи муҳандислик иншоотлари ва тадбирларининг ягона тизими;

техноген ер ости сувлари, сув босиши ва сув тошқинлари — қурилиш ва ишлаб чиқариш фаолияти натижасида ҳудудни сув босиши.

3. Ушбу ШНҚда қуйидаги қисқартмалар қўлланилган:

СПС — сувнинг энг паст сатҳи;

СНС — сувнинг нормал сатҳи;

СЮС — сувнинг юқори сатҳи;

ХГХ — хавфли гидрологик ҳодисалар;

ИЎУ — инструментал ўлчаш ускуналари.

3-боб. Умумий қоидалар

4. Ҳудудни сув тошқини ва тошқинлардан муҳандислик муҳофазасини лойиҳалашда, улардан функционал фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш талабларига кўра, ҳудудларни қор ёмғир оқимидан, дренаж тизимларини ёки бошқа ҳимоя иншоотлари билан таъминлаш лозим.

5. Муҳандислик муҳофазасининг ёрдамчи чора-тадбирлари сифатида қуйидагилар амалга оширилиши лозим:

табiiй тизимларнинг хусусиятларидан ва уларнинг таркибий қисмларидан фойдаланиш;

дарё бўйларидаги яроқсиз дарахтлардан тозалаш, фитомелиорация, агроўрмонзорлар орқали гидрографик тармоқнинг сув қочириш ва дренаж ролини ошириш.

6. Ер ости сувларининг кўтарилиши, сув тошқини ҳудудининг чегаралари сув хўжалиги объектлари лойиҳаларини ишлаб чиқиш жараёнида аниқланиши лозим.

7. Лойиҳа таклифларини тайёрлашда қуйидагилар ҳисобга олиниши керак:

геодезик ва картографик материаллар, шунингдек сув босишига мойил зоналарни аниқлаш учун кузатувлардан олинган маълумотлар;

гидрологик ва гидрогеологик тадқиқотларнинг материалларидан олинган сув сатҳи белгилари тўғрисидаги маълумотлар;

турар жойларни жойлаштириш, мелиоратив тизимлар, чизиқли инфратузилма объектлари, қувур ўтиш жойлари ва кўприклар;

сув омборлари қуриш мақсадида тайёрланган лойиҳа материаллари маълумотлари;

сув омборларидан фойдаланиш қоидаларида келтирилган маълумотлар;

дарё қирғоқларининг муҳандислик ва гидрологик ҳисоблар асосида аниқланган сув босиш чегараларининг параметрлари;

инженер-геологик ва гидрогеологик текширишлар асосида аниқланган ер ости сувлари кўтарилиш чегараларининг параметрлари.

4-боб. Ер ости сувларининг кўтарилиши, сув босиши ва сув тошқинлари кузатиладиган ҳудудларга қўйиладиган талаблар

8. Сув босиш зоналари қуйидагилар орқали белгиланиши лозим:

тартибга солилмаган сув оқимларига туташ ҳудудлар (бир фоиз таъминот ёки ҳар 100 йилда бир марта такрорланиши) ёки дарёлар ўзанида муз тикилиши натижасида 3, 5, 10, 25 ва 50 фоизлик таъминотдаги максимал сув босиш зоналарини аниқлаш;

сув омборларида фавқулодда сув сатҳининг кўтарилиши натижасида сув оқимлари бошланишига туташ ҳудудларда шамол таъсиридаги сув тўлқинининг босиши жойларини аниқлаш;

табий сув ҳавзаларига туташ чўкиш зонаси ва бир фоиз ҳажми аниқлаш;
 сув ҳавзаларига туташ ҳудудларнинг сув остида қолиш жойларини белгилаш;
 сув тошқинлари кузатиладиган ўзанга туташ ҳудудлардаги хавфсизлик
 тадбирларини аниқлаш;

9. Ушбу ер ости сувлари кўтарилиш зоналарига туташ ҳудудлар ер ости сувларининг кўтарилиш даражаси нисбати билан белгиланиши керак.

10. Ер ости сувларининг кўтарилиш зоналари чегарасида куйидагилар аниқланиши лозим:

кучли — ер ости сувларининг ер сиртига нисбатан чуқурлиги 0,3 м дан кам ёки ер сиртига яқин, ер сирти ботқоқланиши ва шўрланиши;

ўртача — ер ости сувларининг 0,3 — 0,7 дан 1,2 — 2 м гача чуқурликда бўлиши, ер сиртида ўсимликларнинг пайдо бўлиши ва тупроқнинг шўрланиши;

кучсиз — ер ости сувларининг чуқурлиги ер сиртидан 2 дан 3 м гача чуқур бўлиши, тупроқда ўсимлик илдизларининг бўлмаслиги ва шўрланиши.

11. Келиб чиқиш сабабларига кўра сув тошқини 6 гуруҳга бўлиниши керак:

1-гуруҳ — кучли сув тошқинлари — баҳорда қор эриши натижасида максимал оқимнинг ҳосил бўлиши;

2-гуруҳ — сел(жала) — кучли ёғингарчилик баъзан қорнинг тез эриши натижасида ҳосил бўладиган сув тошқинлари;

3-гуруҳ — дарёдаги сув оқимида катта қаршилиқ кўрсатадиган тирбандлик (баҳорда) ёки муз бўлаклари (қиш ва баҳорнинг бошларида) ҳосил бўлиши натижасида келиб чиқадиган сув тошқинлари;

4-гуруҳ — дарёларнинг ва сув омборларининг юзасида кучли шамол туфайли содир бўладиган сув тошқинлари (сув юзасининг тўлқинлашиши);

5-гуруҳ — кўтарма (дамба)ларнинг бузилиши натижасида юзага келган сув тошқинлари;

6-гуруҳ — тўфон таъсирида келиб чиққан сув тошқинлари.

12. Селларнинг тарқалиш кўлами ва такрорланиши натижасида ҳосил бўладиган сув тошқинлари куйидаги 1-жадвалга мувофиқ белгиланиши керак.

1-жадвал

Сув тошқини	Тарқалиш кўлами	Қайтарилиши, йили
Кичик бўлган	паст (кичик) нисбатан кам зарар келтиради, қирғоқнинг кам ҳудудларини қамраб олади, паст жойларда жойлашган қишлоқ хўжалиқ ерларининг 10 фоиздан камроғи сув остида қолади, аҳолининг ҳаётига деярли таъсир қилмайди	5 — 10
Юқори	моддий ва маънавий зарар етказди, дарё водийларининг бир қисм ер участкаларини қоплайди, қишлоқ хўжалигига ярқли ерларнинг 10 — 15 фоизни сув босади, аҳолининг иқтисодий ва маиший турмуш тарзини сезиларли даражада бузиш, одамларни қисман кўчиришга сабаб бўлади	20 — 25
Йирик	катта моддий зарар етказди, дарё ҳавзаларини қамраб олади, қишлоқ хўжалигига ярқли ерларнинг 50 — 70 фоизни эгаллайди, аҳолининг турмуш тарзини кескин ўзгартиради, аҳолини оммавий эвакуация (кўчириш)ни тақозо қилади, энг муҳим иқтисодий объектларни муҳофаза қилиш зарурияти пайдо бўлади	50 — 100
Фожиали	одамларнинг ўлимига сабаб бўлади ва жуда катта моддий зарар етказди, бир ёки бир неча дарё тизимлари доирасидаги катта ҳудудларни қамраб олади, қишлоқ хўжалиги ерларининг 70 фоиздан кўпроғи, кўплаб аҳоли манзилгоҳлари, саноат корхоналари ва муҳандислик	100 — 200

	коммуникациялари сув остида қолади, иқтисодий ва ишлаб чиқариш фаолиятини бутунлай фалажлайди, аҳолининг турмуш тарзини кескин ўзгартиради	
--	--	--

13. Худудни ер ости сувларининг кўтарилиши, сув босиши ва сув тошқинларидан муҳандислик жиҳатдан ҳимоя қилиш лойиҳасини тайёрлашда худудларни ер ости сувларининг кўтарилиши, сув босиши ва сув тошқинларидан сақлаш, худудлардан функционал фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш талабларига риоя қилиш ёки ер ости сувларининг кўтарилиши, сув босиши ва сув тошқинларининг салбий оқибатларини бартараф этиш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқиш лозим.

14. Ер ости сувлари кўтарилишидан муҳандислик муҳофазаси тизими барча маҳаллий тизимларни худудий жиҳатдан бирлаштириши ва бош режалар ҳамда худудий комплекс шаҳарсозлик схемалари билан боғланиши керак.

15. Аҳоли пунктлари худудини ҳимоя қилиш билан бир вақтда, саноат, жамоат бизнес ва коммунал омбор объектлари муҳофазаси ҳамда қуйидагилар таъминланиши зарур:

шаҳарсозлик, саноат, техника, алоқа, транспорт иншоотлари, дам олиш масканлари, ва алоҳида тузилмаларнинг узлуксиз ишончли ишлаши ҳамда ривожланиши;

аҳолининг меъёрий тиббий-санитария яшаш шароитлари;

муҳофаза этиладиган худудларнинг санитария-гигиена, ижтимоий ва рекреацион шароитлари.

16. Фойдали қазилма конларини ва маъданларни ер ости сувлари кўтарилиши, сув босиши ва сув тошқинларидан ҳимоя қилиш учун қуйидагилар амалга оширилиши керак:

ер ости бойликлари ва табиий ландшафтларни муҳофаза қилиш;

фойдали қазилма конларини, шунингдек норуда материалларини очик ва ер ости усулида қазиб олишни хавфсиз бошқариш;

фойдали қазилма конларини очик ва ёпиқ қазиб олишда техноген ер ости сувларининг кўтарилиш, сув босиши ҳамда сув тошқинларидан муҳофаза қилиш.

17. Қишлоқ хўжалиги ерларини ва табиий ландшафтларни муҳофаза қилишни таъминлаш учун қуйидагилар амалга оширилиши лозим:

қишлоқ хўжалиги, ўрмон ва балиқ маҳсулотлари ишлаб чиқариш шароитларини мониторинг қилиш;

ерлардан функционал фойдаланишга кўра кўрикланадиган худуддаги гидрологик ва гидрогеологик маром (режим)ни белгилаш;

ер, сувининг кўтарилиши, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ҳамда уларни муҳофаза қилиш.

18. Дарё қирғоқларини табиий тошқинлардан ҳимоя қилиш зарурати ушбу худудларнинг айрим қисмларини турар жой ёки саноат объектлари, қишлоқ хўжалиги ерлари, шунингдек табиий ресурслар ва фойдали қазилма конларини ўзлаштиришда фойдаланиш даражаси билан белгиланиши керак.

Дарёлар қирғоқларини лойиҳалаш параметрлари муҳандислик ва гидрологик ҳисоб-китоблар, ҳимоя иншоотларининг қабул қилинган синфлари ҳамда мазкур ШНҚнинг 5-боби талабларига мувофиқ белгиланиши керак.

19. Сув босиши қуйидаги даражаларга бўлиниши керак:

чуқур сув (ер юзасидан сувнинг чуқурлиги 5 м[>]);

ўртача (2 мдан 5 м гача);

саёз (2 м гача).

20. Дарё юзасининг қиялиги бўйича нишаблиги 0,01-0,001 тоғнинг тоғли ва юқори қисмларида жойлашган кўприкларнинг қисилиб қолиш эҳтимоли катта, шунингдек қирғоқ зонасида мавжуд ёки қурилаётган сув қувурларини, сув босиши ва сув тошқини давомийлигига кўра салбий таъсирини қуйидагича ажратиш керак:

доимий сув тошқини даражасига;

даврий ер ости сатҳидан паст бўлган нормал даражасининг белгилари орасида;

вақтинчалик (сув омбори сатҳини ер ости сатҳидан баландроқ кесиб ўтиши)да.

21. Худудни сув босишининг салбий таъсирини баҳолашда ер ости сувларининг чуқурлигини, сув босиш жараёнининг давомийлиги ва жадаллигини, гидрогеологик, муҳандислик-геологик, геогидрологик, геоботаник, зоологик, тупроқ, қишлоқ хўжалиги, мелиоратив ҳамда иқтисодий хусусиятларини ҳисобга олиш керак.

Ер ости сувларининг кўтарилишидан кўрилган зарарни баҳолашда худуднинг мавжуд ривожланишининг техник ҳолати, муҳофаза этиладиган иншоотлар ва объектларнинг синфлари, қишлоқ хўжалиги ерлари, фойдали қазилма конлари ҳамда табиий ландшафтларнинг қийматини ҳисобга олиш керак.

22. Худудни муҳандислик муҳофаза қилиш лойиҳаларини ишлаб чиқишда ер ости сувлари сатҳини оширишда куйидаги манбаларни ҳисобга олиш лозим:

сув омборлари, каналлар, гидроэлектростанция ҳавзалари ва бошқа гидротехник иншоотлар (ер ости суви кўтарилишининг гидравлик тури) бўладиган босим таъсирини;

туташ суғориладиган ерлардан филтрация туфайли захирадан (суғориш туфайли ер ости сувининг кўтарилиш тури) бўладиган босим таъсирини;

зовурлар ва катта ҳажмлардан сизиб чиқиш, кўрикланадиган худудлардаги иншоотлардан (шаҳар қурилиши ёки шаҳар ер ости сувларининг кўтарилиши) бўладиган босим таъсирини.

23. Ер ости сувларининг кўтарилишига олиб келадиган манбалар бир вақтнинг ўзида пайдо бўлиш эҳтимоли мавжудлигида, муҳофаза этиладиган худудларда атмосфера намлигини даражаси ҳисобга олиниши керак.

24. Лойиҳаланган сув омбори ёки бошқа сув тармоғидан бўладиган босим таъсирини ҳисобланган сув сатҳи бўйича геологик ва гидрогеологик ҳисоб-китоблар билан аниқланиши лозим.

Мавжуд сув омборлари ва сув тармоқлари учун ер ости ҳамда ер усти сувлари сатҳи табиий маромдаги гидрогеологик ёки гидрологик кузатувлар асосида аниқланиши керак.

25. Суғориладиган ерлар ва уларга туташ худудлар тармоғидан ер ости сувлари кўтарилишидан ҳосил бўладиган босим таъсирини сув баланси ёки гидродинамик ҳисоблар, геологик ва грунт тадқиқотлари натижалари асосида аниқланиши лозим.

26. Сув тошқинларида ер ости сувларининг сатҳи кўтарилишида, ер ости сув манбаларини ҳисоблаш асосида белгиланиши керак.

27. Янги ўзлаштирилган худудлар учун ер ости сув кўтарилишини прогноз қилинган миқдорий хусусиятлари гидрогеологик кузатувларнинг маълумотлари билан таққосланиши керак.

Агар маълумотлар прогноз маълумотларидан ошиб кетса, ҳисобга олинмаган ер ости сув манбаларини аниқлаш ва уларни ҳимоя чораларини ишлаб чиқишда ҳисобга олиниши лозим.

28. Аҳоли турар жой ва саноат худудларини муҳандислик муҳофазасини лойиҳалашда ер ости сувларининг куйидаги салбий таъсирлари ҳисобга олиниши лозим:

муҳандислик иншоотлари базасида тупроқларнинг физик-механик хусусиятларининг ўзгариши ва ер ости сувларининг агрессивлиги;

бино ва иншоотларнинг ишончлилиги, шунингдек ишлаб турган ва қуриладиган худудларда қуриладиган иншоотларнинг ишончлилиги;

ер ости иншоотларининг гидростатик босим ўзгариши остида барқарорлиги ва мустаҳкамлиги;

метал конструкциялар, қувур тизимлар, сув таъминоти ва иситиш тизимларининг коррозиясининг кучайиши;

ер ости биноларига сув сизиб кириши туфайли муҳандислик коммуникациялари, иншоотлар ва ускуналарнинг ишлаш ишончлилиги;

суффозия ва эрозиянинг намоён бўлиши;

худуднинг санитар-гигиеник ҳолати;

озик-овқат ва ноозик-овқат маҳсулотларини ертўла ва ер ости омборларида сақлаш шартлари.

29. Қишлоқ хўжалик ерларини ва табиий ландшафтларни ер ости сувлари кўтарилганда сув тошқинининг куйидаги таъсири ҳисобга олиниши керак:

тупроқларнинг шўрланиш маромининг ўзгариши;
худуднинг ботқоқланиши ва унинг сабаблари;
табиий тизимлар ҳамда флора ва фаунанинг ҳолати;
худуднинг санитар-гигиеник ҳолати.

30. Худудларни муҳандислик ҳимоя-муҳофаза қилишнинг асосий воситаси сифатида кўтарма (дамба), худудининг юзасини сунъий кўтариш, ўзани тартибга солувчи ва ёмғир-қор оқимни тартибга солувчи тузилмалар, дренаж, маҳаллий дренажлар ёки бошқа ҳимоя тузилмаларини қўллаш лозим.

31. Муҳандислик муҳофаза самарадорлигини ошириш учун гидрографик тармоқларнинг атрофида қуруқ дарахтларни кесиш ҳамда агро ўрмон тадбирлари талабларини инобатга олиш керак.

32. Худудларни сув тошқинларидан ҳимоя қилиш лойиҳалари, сув омборлари магистрал каналлар, дренаж тизимлари сув хўжалиги комплексининг қурилиш лойиҳалари билан боғланиши лозим.

33. Худудни муҳандислик ҳимояси лойиҳасининг тузилиши сув босиши ва сув тошқинлари ўтишини таъминловчи ташкилий ҳамда техник тадбирларни, шунингдек сув ҳавзаларидан ташланадиган сувни ўтказиш қобилиятига эга бўлган ўзанларни мунтазам тозалаш ёки гидроэлектростанцияларнинг иш фаолиятини ўз ичига олиши лозим.

34. Сув босиши ёки сув тошқинларидан муҳандислик ҳимоясини лойиҳалашда аҳолининг ичимлик суви таъминоти, маданий ва турмуш шароитларини яхшилаш, саноат ҳамда коммунал объектларнинг ишлаш самарадорлигини ошириш, шунингдек энергетика, автомобил, темир йўл сув транспорти, тоғ-қон, қишлоқ ва ўрмон хўжалиги, балиқчилик, овчилик, мелиорация, дам олиш ҳамда табиатни муҳофаза қилиш манфаатлари ва муҳандислик муҳофазаси тизимларидан бир вақтнинг ўзида фойдаланиш имкониятлари аниқланиши керак.

35. Муҳандислик ҳимоя лойиҳасида куйидагилар бўлиши лозим:

ҳимоя иншоотларининг ишончлилиги, кам харажатларда узлуксиз ишлаши;
конструкциялар ва ускуналарнинг ишлаши ҳамда техник ҳолатини тизимли кузатувлар ўтказиш имконияти;

зовур, сув чиқариш ва ўтказиш тузилмаларининг оптимал иш режимлари.

36. Худуд юзасини ҳимоя қилишда қурилиш материаллари сифатида атроф-муҳитни ифлослантирадиган тупроқ ва саноат чиқиндиларидан фойдаланишга йўл қўйилмайди.

37. Лойиҳа ечимлари бир нечта вариант кўрсаткичлари билан техник-иқтисодий жиҳатидан таққослаш асосида амалга ошириш лозим.

38. Ер ости сувлари кўтарилишининг оптимал муҳандислик ҳимоя тизимини танлаш учун куйидагиларни амалга ошириш керак:

мавжуд ёки ҳисобланган ер ости сувларининг кўтарилиши, худудининг муҳандислик ва гидрогеологик шароитларини баҳолаш;

ер ости сувларининг кўтарилиш омиллари ва манбалари ҳақида маълумот бўйича асослаш;

мавжуд ёки ҳисобланган ер ости сувларининг кўтарилиши худудидаги хавфли таъсир даражасини баҳолаш;

ер ости сувларининг кўтарилиш жараёнининг ривожланиш прогнозини аниқлаш;

ер ости сувларининг кўтарилиши мумкин бўлган зарар етказувчи ҳажми ҳақида маълумот йиғиш.

39. Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг ривожланиш хусусиятига кўра, лойиҳалашда ер ости сув сатҳини пасайтириш талаблари қуйидаги 2-жадвалда келтирилган.

2-жадвал

Ҳудуднинг таснифи	Пасайтириш талаби, м
1. Йирик саноат корхоналари ҳудуди	15гача
2. Шаҳар саноат зоналари, коммунал ва омбор зоналари ҳудудлари, йирик ҳамда катта шаҳарларнинг марказлари	5 гача
3. Аҳоли турар жойлари	2
4. Спорт ва дам олиш масканлари ҳудудлари	1
5. Рекреацион ва ҳимоя зоналари ҳудудлари (жамоат яшил майдонлари, боғлар, санитария муҳофазаси зоналари)	1

40. Ҳудудларни муҳандислик муҳофазасини лойиҳалашда мазкур ШНҚнинг 3 — 5-бобларига мувофиқ амалга ошириш керак.

41. Сув тошқинига қарши чора-тадбирлар самарадорлиги сув тўпловчи ҳавзалар қурилишидан олдинги ушбу ерлардан фойдаланиш даражаси билан техник-иқтисодий кўрсаткичларини солиштириш орқали аниқланиши лозим.

42. Сув тошқинига қарши ҳимоя қилиш тизимларини лойиҳалашда сув оқимларининг сув ресурсларидан комплекс фойдаланиш талаблари ҳисобга олинishi керак.

Ҳисобланган сув тошқини ҳимоя иншоотларининг ўтказиш қобилиятини танлаш мазкур ШНҚнинг 5-боби талабларига мувофиқ ҳимоя зовур иншоотларининг синфларини ҳисобга олган ҳолда техник-иқтисодий ҳисоб-китоблар билан бажарилиши лозим.

Жойнинг юқори сув сатҳи хавфсизлиги 1 фоиздан — 25фоизгача бўлишига йўл қўйилади. Бунда, юқори сув сатҳи бир марта 100 дан 4 йилгача бўлган даврда кузатилиши лозим.

43. Лойиҳалашда ҳудудни сув босишига сабаб бўлувчи ер усти (ёмғир-қор, ташландик, вақтинчалик ёки доимий манбалар) сувларидан муҳофаза қилувчи иншоотларнинг синфига кўра сувларнинг ҳисоб сарфига асосланиш лозим.

Сув айирғич ҳавзасидаги ҳисобланган оқим ҳимояланадиган майдондан тоғ каналлари тизими орқали йўналтирилиши керак.

Бу оқимининг бир қисмини тўплашга имкон берадиган сув омборларини қуришга йўл қўйилади.

44. Сув босиши ва ер ости сувларининг кўтарилишидан ҳимоя қилишнинг ҳудудий тизими қуйидагиларни ўз ичига олиши лозим:

муҳофаза этиладиган табиий ҳудудда саноат ёки турар жой тузилмаларининг мавжудлигини;

муҳандислик муҳофазасининг муайян объектдан фойдаланилмайдиган мураккаб морфометрик, топографик, гидрогеологик шароитларни.

45. Сув босиши ва ер ости сувларининг кўтарилишидан ҳимоя қилиш иншоотларини ҳамда кўчки ёки бошқа хавфли геологик жараёнлар ҳудудларида сел ҳамда сув тошқинларига қарши муҳандислик ҳимоя иншоотларини лойиҳалашда МСН 2.03.02-2002 талаблари ҳисобга олинishi лозим.

Муҳандислик ҳимоя тузилмаларни лойиҳалаштириш жараёнида махсус хоссаларга эга бўлган грунт (намланганда ёки сув босганда тузилмавий ўзгаришлар, чўкиши) майдонларида, шунингдек ишланаётган ҳудудларда ШНҚ 2.02.01-19 талаблари ҳисобга олинishi лозим.

46. Ҳудудларнинг вертикал режалаштиришда ботқоқлашган ерларининг ер ости сувларини қочириш, намлиги юқори майдонларнинг ёки намлиги кам жойларда суғориш, ер ости сувларининг юқори сатҳини пасайтиришни, сел оқимларига қарши қурашишни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши лозим.

47. Худудларда ХГХнинг зарарли омиллари таъсиридан химоя қилишнинг чоралари ушбу ШНҚнинг 3-жадвали ҳамда қуйидагиларга мувофиқ амалга ошириш керак:
 химоя иншоотларини куриш;
 оқимнинг потенциал таъминот майдонини камайтириш;
 оқимнинг ҳаракат йўналишида муҳандислик иншоотларини тузатиш ёки куриш;
 кўчки хавфи пайтида оқимнинг бузувчи кучини камайтириш, химоя ишларини олиб бориш.

3-жадвал

Хавфли гидрологик ҳодиса	Амалга ошириш йўналишлари	
	ХГХнинг салбий таъсирини олдини олиш	ХГХнинг салбий таъсирини бартараф этиш (огоҳлантириш)
Сув босиши, ер ости сувининг кўтарилиши, сув тошқини	ер юзини сунъий кўтариш химоя иншоотларини, дамба-тўғонларни куриш, ер усти ва ер ости сувларининг оқими ва дренажини тартибга солиш учун сув ҳавзаларидан фойдаланиш, дренаж тизимларини куриш, дарё ўзанини тартибга солиш, дарё ўзанининг ўтказиш қобилятини ошириш, агроўрмон мелиорация, сув босадиган худудлардан объектларни олиб чиқиш	сув тошқини пайтида химоя чораларини қўллаш
Кўчки	химоя иншоотларини куриш, кўчкиларни йўқотиш	кўчки хавфи пайдо бўлган давридаги химоя чораларини амалга ошириш
Сел	химоя иншоотларини куриш, сел ҳосил бўладиган майдонлар ўлчамларини камайтириш, оқим йўлларини сунъий ўзгартириш, оқимнинг кучини камайтириш	сел хавфи пайдо бўлган давридаги химоя чораларини амалга ошириш

5-боб. Гидравлик иншоотларининг бузилиши натижасида сув босиши

48. Гидравлик иншоотларнинг бузилиши табиий кучларнинг таъсири (зилзила, бўрон, кулаши, кўчки), шунингдек конструктив нуқсонлар, фойдаланиш талаблари бузилиши, сув тошқинларининг таъсири, дамба (тўғон) асосининг бузилиши таъсири туфайли содир бўлади.

49. Сув тошқинининг моддий зарар кўрсаткичлари қуйидагилардан иборат бўлиши керак:

- сув тошқини зонасида қолиб кетган одамлар сони;
- сув тошқини зонасига тушган аҳоли пунктлари сони;
- сув тошқини зонасида қолган иқтисодиётнинг турли тармоқлари объектларининг сони;
- сув тошқин зонасида қолган темир ва автомобил йўллари, электр тармоқлари, алоқа линиялари ва коммуникацияларнинг узунлиги;
- сув тошқини натижасида сув остида қолган, вайрон бўлган ва шикастланган кўприк ҳамда туннеллар;
- сув тошқини билан қопланган қишлоқ хўжалик ерларининг майдонининг сони;
- сув тошқини зонасида ўлган уй ҳайвонларининг сони.

50. Сув босган худудга етказилган зарарнинг сифат хусусиятлари қуйидагиларга боғлиқ бўлиши керак:

- дарё ёки сув омбори нормал сатҳидан кўтарилган сув баландлигига;

сув босган майдон сиртидан кўтарилган баландлигига;
турар жойнинг майдони сиртидан кўтарилган сув баландлигига;
баҳор пайтидаги ҳосил бўладиган максимал сув сарфи майдонига;
сув йиғиш майдони 500 km^2 бўлганда максимал сув оқими 100 дан $400 \text{ m}^3/\text{s}$ гача;
 1000 km^2 — 400 дан $1500 \text{ m}^3/\text{s}$ гача;
 10000 km^2 — 1500 дан $4500 \text{ m}^3/\text{s}$ гача;
тўфон давомийлигига (1-2 кун);
тошқин давомийлигига (кичик дарёларда — 1 — 3 кунгача, катта дарёларда эса —
1 ойдан 2 ойгача);
оқим тезлигига (2 дан 5 m/s гача).

51. Кўприк ости оқим (ўтиш) тўлқинлари таъсирининг асосий параметрлари қуйидагилардан иборат бўлиши лозим:

ҳаракатланаётган тўлқин фронтининг таъсири;

кўприк элементларига узоқ муддатли гидравлик босим (кўприк таянчлари, қирғоқ суянчиғи, устқурмалар);

тупроқнинг таянчлар орасидаги ювилиши (умумий ювилиш) ва таянчлар остининг ювилиши (маҳаллий), тартибга солувчи тузилмаларнинг бузилиши, кўприкка яқин масофадаги дамбаларнинг ювилиши;

ерларни, иншоотларни ва йўлларни сезиларли сув босиши;

кўприкнинг юқори қисмидан оқимни чекловчи дарё ўзанинг қисилиши.

6-боб. Муҳандислик элементлари ва ҳудудни ҳимоя қилиш

52. Ҳудудларни сув босиши ва ер ости сувларининг кўтарилишидан муҳофаза қилувчи муҳандислик ҳимояси иншоотлари ҳамда тадбирларга қуйидагилар кириши керак:

кўтарма (дамба);

ҳудуд юзасини сунъий кўтариш (грунт билан тўлдириш);

ер усти сувларини тартибга солиш;

дренаж тизимларини ўрнатиш.

53. Ҳудудларни сув босиши ва ер ости сувларининг кўтарилишидан муҳофаза қилувчи муҳандислик ҳимояси тузилмаларига қуйидагилар кириши лозим:

кўтармалар (дамбалар), дренажлар;

дренаж ва зовур тармоқлари;

тоғ-тепа зовур каналлари;

тез оқизгич ва шаршаралар;

трубопроводлар ва насос станциялари.

54. Релефни ташкил этишда ер сиртидан қалинлиги 150 — 200 mm бўлган унумдор грунт қатламини йиғиб олиш ва уни вақтинча сақлаш жойини жиҳозлаш, унда ортиқча ифлосланишнинг борлиги аниқланса, ифлосланишдан ҳимоя қилиш чораларини кўриш лозим.

55. Ҳудудларни тупроқ билан тўлдиришда фақат минерал тупроқлар ва юқори унумдор тупроқ қатламларидан фойдаланишга йўл қўйилади.

56. Қия рельефни террасалаштиришда силжишдан сақловчи тиргак деворлар лойиҳаланилиши, бунда қиялик бурчакларининг максимал нишаб қийматлари тупроқларнинг турларига кўра белгиланиши керак.

57. Нишабли ер ён бағрларини мустаҳкамланиши ҳамда материал ва мустаҳкамлаш технологияси қуйидагиларни инобатга олган ҳолда танланиши лозим:

ушбу майдон аҳоли пунктининг қайси қисмида жойлашишини;

нишабдаги механик юкларнинг кутилган даражасини;

нишабнинг тиклиги муҳит шароитига боғлиқлигини.

58. Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларда сув омборлари очик каналларининг ёнбағирларини мустаҳкамлаш учун қирғоқларнинг табиий кўринишини сақловчи қуйидаги материаллар ва техникалардан фойдаланиш лозим:

габион иншоотлар ёки «Repo» матрицаси
нотўқима синтетик материаллар, ғовакли қоплама;
чим босиш;
қирғоқнинг ёғоч синчинлари;
табiiй тош, қум, қоя тошлари.

59. Аҳоли пунктларини қуришда оқова сувларнинг таъсири, кучли механик босимни ва тартибсиз очиқ каналларда қуйидагиларни ҳисобга олиш керак:

қирғоқ бўйларида силжишдан сақловчи тиргак деворлардан фойдаланиш;
девор блоклари, плиткали қопламалар, девор ораликларини тўлдириш.

60. Силжишдан сақловчи тиргак деворлар террасалар қиялик баландликлари фарқини ҳисобга олган ҳолда лойиҳаланиши, бунда рельеф баландлигининг фарқи 0,4 m, дан кам бўлганда, борт тоши ёки табiiй тошларни қўллаш лозим.

Баландлик фарқи 0,4 mдан ортиқ бўлганда, силжишдан сақловчи тиргак деворлар муҳандислик иншооти (яхлит, катта тош) ёки қозик (нозик қозик) ва қияликнинг мустаҳкамлигини таъминлаши керак.

61. Дарё ва сой қирғоқлар транспорт ҳаракати учун мўлжалланган бўлса силжишдан сақловчи тиргак деворлар ёки қияликлар ГОСТ Р 52289-2019 ҳамда ГОСТ 23457-86га мувофиқ бўлиши лозим.

62. Силжишдан сақловчи тиргак деворлар баландлиги 1,0 m ва нишаблик фарқи 2 m дан баланд бўлганда, бу деворлар бўйлаб жойлаштирилган пиёдалар йўллари тўсинлар билан таъминланиши, бунда унинг баландлиги камида 0,9 m бўлиши керак.

Асосий кўчалар бўйлаб жойлашган рельефнинг сунъий элементлар (силжишдан сақловчи тиргак деворлар, кўтармалар, чуқурликлар) шовқиндан ҳимояловчи тўсиқлар сифатида ҳам фойдаланишга йўл қўйилади.

63. Ер усти сувларининг оқимларини лойиҳалаш ҚМҚ 2.04.03-19 талабларига мувофиқ бўлиши, оқова сувларни ташкил қилишда рельефни комплекс ҳисобга олиш ва қурилмаларининг очиқ ёки ёпиқ тизими, сув оқувчи қувурлар, ариқлар, тез оқизгичлар, оқова сувни (ёмғир, қор) қабул қилувчи қудуқлари масалаларини комплекс ҳал қилиш керак.

64. Очиқ сув оқизувчи ариқлардан фойдаланиш парклар-чорбоғлар ва шаҳар боғлари ҳудудлари чегараларида йўл қўйилади.

Очиқ ариқларнинг ости чим, тош қоплама, монолит бетон, йиғма бетон, керамика қопламалари билан мустаҳкамланиши, бунда ариқларнинг қияликлари грунтларнинг турларига кўра белгиланиши лозим.

65. Ёмғир сувларининг оқим тезлиги юқори бўлган жойларда оқимларни мўтадиллаштирувчини шаршара шаклида бажарилиши керак.

66. Дам олиш масканлари ҳудудларда ариқлар майса билан қопланган пиёда йўллари билан бирлашиб кетишига йўл қўйилади. Бундай жойларда юпка тош, силлиқ ёки силлиқланган тош ва бошқа қопламаларни қўллаш керак.

Баъзи бўғимлари юқори сифатли лой қоришмаси билан ҳам мустаҳкамланишига йўл қўйилади.

67. Ҳудудларни ёмғир коллектори билан таъминлаш лойиҳа (ҳисоб-китоб) асосида амалга оширилиши лозим.

Ёмғир сувини қабул қилувчи қудуқлар ёпиқ ҳолда оқизиш тизими элементига кириши ва режалаштириш лойиҳасида рельефнинг пастда жойлашган нуқталарида мавзеларга кириш ёки чиқиш жойларида, пиёдалар ўтиш жойларига етмасдан, кўчалар ҳамда йўлларнинг бўйлама қиялигига кўра йўл қатнов қисмининг четларида жойлаштирилиши лозим.

Қудуқлар устига ўрнатилган панжара қовурғалари орасининг кенглиги 15 mm дан ошмаслиги керак.

68. Пиёдалар йўлакларида сувларни қабул қилувчи қудуқларнинг панжараларини жойлаштириш лозим.

69. Қизил чизикларда кўчанинг кенглиги 30 m дан ва нишабликлар 30 фоиздан ортиқ бўлса, ёмғир сувини қабул қилувчи қудуқлар орасидаги масофа 60 m дан ошмаслиги керак.

70. Ички йўллар, булварлар, кўкаламзорлаштирилган майдонларда ёмғир қудуқлари орасидаги масофани икки баробар оширишга йўл қўйилади.

7-боб. Муҳандислик ҳимоя иншоотларининг синфлари

71. Муҳандислик ҳимоя иншоотларининг синфлари кўриқланадиган объектларнинг синфларидан паст бўлмаслиги, бунда қурилиш иншоотларининг синфи ГОСТ 27751-2014 талабларига мувофиқ белгиланиши лозим.

72. Турли синфли иншоотлар жойлашган ҳудудни муҳофаза қилишда муҳандислик ҳимоя тузилмалари синфи муҳофаза этиладиган объектлар синфига мос келиши лозим. Бунда, ҳудудни муҳандислик ҳимояси учун белгиланган синфдан юқори синфга эга бўлган алоҳида объектлар маҳаллий даражада муҳофаза қилинишига йўл қўйилади.

Бундай объектларнинг синфлари ва уларни локал муҳофаза қилиниши бир-бирига мос келиши лозим.

Агар техник-иқтисодий асослашда маҳаллий муҳофаза иншоотининг синфи мақсадга мувофиқ эмаслиги аниқласа, унда бутун ҳудуднинг муҳандислик муҳофазаси бир синф юқори даражада амалга оширилиши лозим.

73. Ушбу ШНҚнинг 1-иловасига асосан босим остидаги ҳимоя қилувчи гидротехник иншоотлари ҚМҚ 2.06.01-97 талабларига мувофиқ белгиланиши лозим.

74. Лойиҳа қабул қилинган синфга мувофиқ ҚМҚ 2.06.01-97 бўйича бажарилиши керак.

75. Босим остидаги ҳимоя иншоотларининг ҳисобланган сув сатҳидан баландлигини аниқлаш ҳимоя иншоотларининг синфга кўра ШНҚ 2.06.05-21 талабларини ҳисобга олган ҳолда белгиланиши, сув оқимининг ҳимоя тузилмалари ёки шамол тўлқинлари билан тўсилиши туфайли сув сатҳининг ошиши мумкинлигини ҳам ҳисобга олиш лозим.

76. Ҳудудни сув босишидан ҳимоя қилишда сув босиш томонидаги майдон юзаси гурунтини кўтариш ёки грунтни ювишда кўтарма баландлигини белгилаш ҳисобланиши, уларнинг баландликлари ШНҚ 2.07.01-23 талабларига мувофиқ бўлиши лозим.

77. Сув ўзанлари ва омборлари қирғоқ ҳудудлари муҳандислик ҳимоя иншоотларини лойиҳалашда уларнинг энг баланд сатҳи ҚМҚ 2.06.01-97 талабларига мувофиқ ёки муҳандислик ҳимоя тузилмалари синфига кўра белгиланиши лозим.

100 минг гектардан ортиқ бўлган қишлоқ хўжалиги ҳудудларини ҳимоя қилувчи I-синф тузилмалари учун сув сатҳининг ошиб кетиш эҳтимоли 0,5 фоизга тенг, IV-синф рекреация ва санитар-ҳимоя майдонлари учун эса 10 фоизга тенг деб белгиланиши зарур.

78. Турар жой ҳудудларининг муҳандислик ҳимоя иншоотларининг юқорисидан сув тошиб кетишига ҚМҚ 2.06.01-97га асосан лойиҳаланиши керак.

Шаҳар ва алоҳида жойлашган саноат корхоналари учун ташкилий-техник ҳимоя чора-тадбирлари режаси ишлаб чиқилиши лозим.

79. Турар жой, саноат ҳудудлари ва жамоат-бизнес зоналари, спорт ҳамда дам олиш масканлари, ҳимоя зоналарининг ер ости сувлари сатҳини пасайтириш МСН 2.03.02-2002 га мувофиқ, қишлоқ хўжалик ерлари ШНҚ 2.06.03-12 талабларини ҳисобга олган ҳолда қабул қилиниши лозим.

80. Муҳандислик иншоотларини ер ости сувларининг кўтарилишидан ҳимоя қилиш синфлари қуйидаги 4-жадвалга мувофиқ бўлиши лозим.

4-жадвал

Ер ости суви сатҳини пасайтириш нормалари, m	Иншоотнинг синфига кўра ер ости суви сатҳини пасайтиришнинг ҳисоб прогнози, m			
	I	II	III	IV
$15 \geq$	$5 \geq$	≤ 5	-	-
5	-	$3 \geq$	≤ 3	-

2	-	-	-	≤ 2
---	---	---	---	----------

81. Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларда тартибга солинадиган ёмғир оқими ҚМҚ 2.04.03-19 талабларига мувофиқ бажарилиши лозим.

82. Сув тошқинидан ҳимоя қилиш тадбирларини қўлланиш вақтига кўра мазкур ШНҚнинг 1-расмига мувофиқ таснифланиши керак.

Сув тошқинидан ҳимоя қилиш тадбирларини олдиндан ёки зудлик билан қўлланилиши лозим.

Сув босими остидаги мослашувчи дамбалар	
Тез тикланадиган вақтинчалик дамбалар	
Химоя барьерлари	
Шимувчи (сорбцион) барьерлар	

1-расм. Сув тошқинидан химоя қилиш тадбирларининг таснифи
8-боб. Сув босиши ва ер ости сувларининг кўтарилишига қарши муҳандислик химоя тизимларини лойиҳалашга қўйиладиган талаблар

1-§. Умумий талаблар

83. Худудларни сув босишдан химоя қилишда қуйидагиларни амалга ошириш лозим:

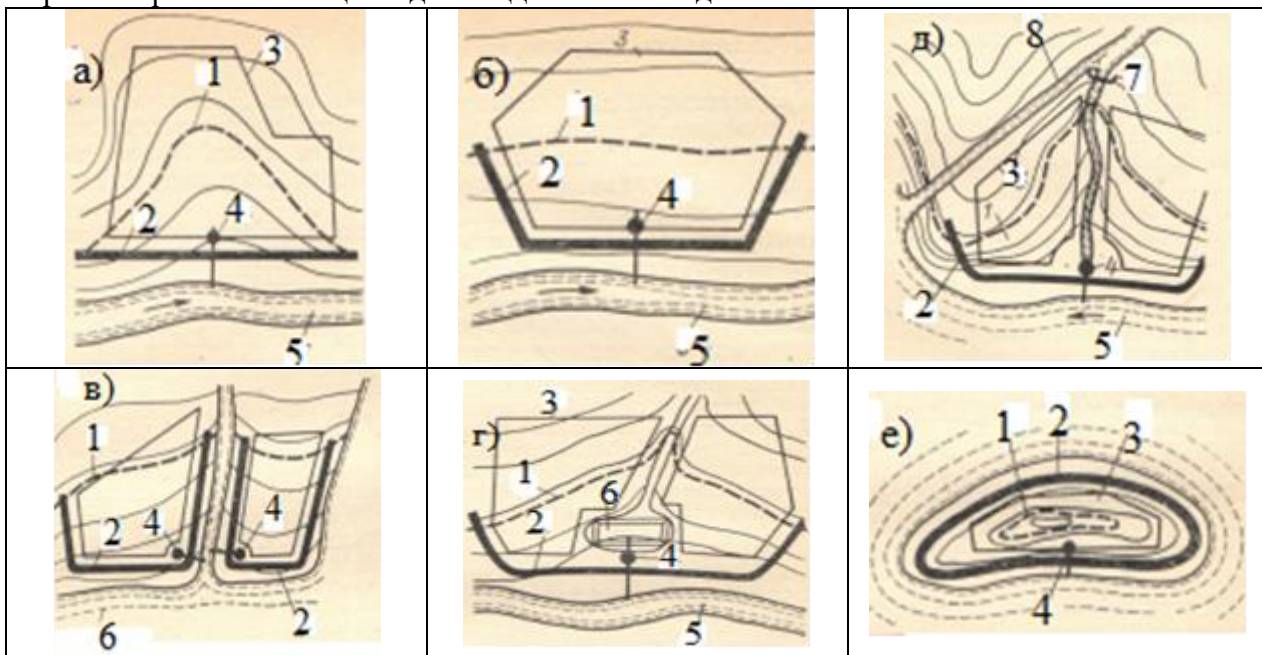
дарё, сув омбори ён қирғоқларини дамба (кўтарма) билан кўтариш;
худудни сув босмайдиган сатҳигача сунъий равишда кўтариш;
сувни йиғиш, оқимни бошқариш ва тартибга солиш, вақтинча сув босган худудлардаги сувларни зовурлар ёрдамида қочириш ҳамда дренаж сувларини тўплаш.

84. Ер ости сувларидан худудларни химоя қилиш учун қуйидагилар қўлланилиши керак:

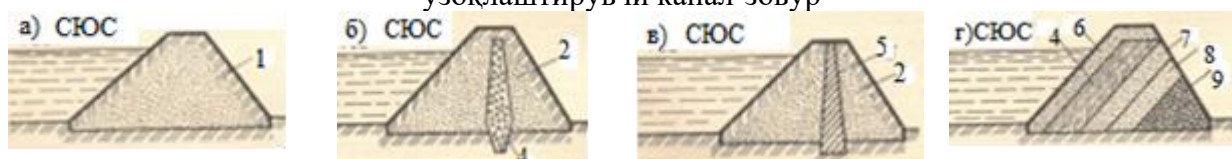
дренаж тизимлари;
филтрлашга қарши экранлар ва пардалар;
ер усти оқимини ташкил қилиш, очик сув оқимлари ўзанларини ва бошқа элементларини тозалаш ҳамда сув ҳавзаларининг сатҳларини тартибга солиш.

2-§. Худудни кутарма (дамба) қуриш билан химоялаш

85. Химоя қилинадиган майдоннинг табиий юзасининг туширилган белгилари бўйлаб мазкур ШНҚнинг 2-3-расмларига мувофиқ дамба қурилишининг умумий схемаси вариантларни техник-иқтисодий таққослаш асосида танланиши лозим.

2-расм Кўтарма(дамба)ларни жойлаштириш вариантлари: 1-сув босиш чегараси, 2-дамба, 3-қурилиш чегараси, 4-насос станцияси, 5-сув босиш манбаи, 6-тўпловчи ҳавза, 7-тўғон, 8-узоқлаштирувчи канал-зовур

3-расм. Кўтармалар (дамба) нинг конструкцияси: СЮС, 1-сув кам сизувчи грунтлар, 2-сув сизувчи грунтлар, 3-филтрацияга қарши грунтли қатлам, 4-сув ўтказувчан қатлам, 5-қаттиқ тўсиқ-диафрагма, 6-ҳимояловчи қум қатлам, 7-супес, 8-қум, 9-тош

86. Сув тошқинидан муҳофаза қилишда кутарма (дамба)нинг икки туридан фойдаланиш лозим:

сув объектлари ва унга туташ шаҳар ва саноат ҳудудларини сув тошқинидан ҳимоя дамбалар;

қишлоқ хўжалиги ерларини сув тошқинидан ҳимоя қилувчи вақтинчалик дамбалар.

Зичлиги баланд қурилиш ҳудудларида ва иқтисодий жиҳатдан насос ишлатиш мумкин бўлган жойларда қўлланилиши керак.

87. Кўтарма (дамбаларни)ни қуриш вариантларини танлашда қуйидагиларни ҳисобга олиниши керак:

қурилиш майдонининг топографик, муҳандислик-геологик, гидрогеологик, гидрологик ва иқлим шароитлари;

юқори сув сатҳи ва тез ўтиб кетувчи сувни ўтказиш имконияти;

ҳудуддаги иморатларнинг зичлиги ва биноларни сув босиш зоналаридан кўчиришни талаб қиладиган майдон ўлчамлари;

иншоотларни қуриш муддатлари;

атроф-муҳитни муҳофаза қилиш талаблари;

фойдаланиш қулайлиги;

оқова сувлардан ҳудудларни сув билан таъминлашни яхшилаш ва фойдаланишнинг мақсадга мувофиқлиги.

88. Кўтарма (дамбаларни)нинг баландлигини аниқлашда, ҳимоя иншоотининг синфини мазкур ШНҚнинг 19 ва 29-бандларига мувофиқ белгилаш лозим.

89. Аҳоли пунктлари, саноат объектлари ва фойдали қазилма конлари зонасида жойлашган сув тошқинидан муҳофазаловчи кўтармалар, тўғонлар, ҚМҚ 2.06.01-97га ҳамда қишлоқ хўжалиги ерлари зонасида ШНҚ 2.06.03-12га мувофиқ бўлиши керак.

3-§. Ҳудуд юзасининг сунъий кўтариш билан ҳимоялаш

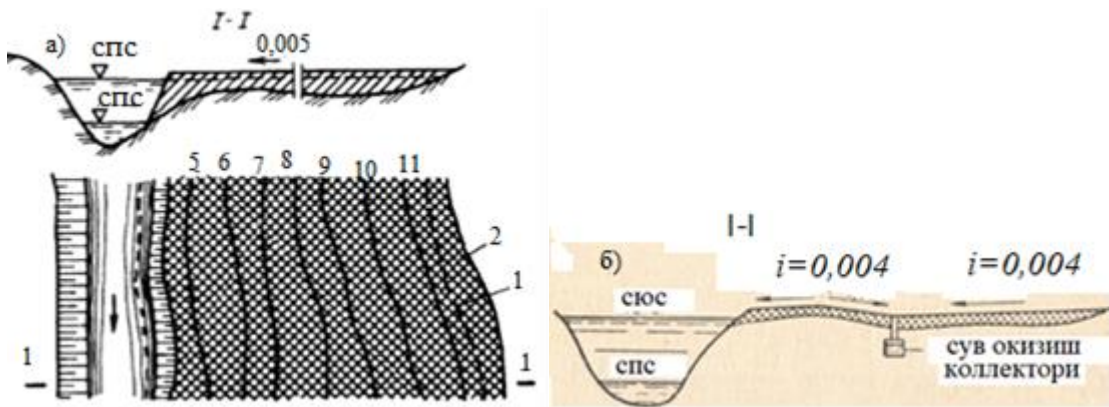
90. Ҳудуднинг юзасини қуйидаги ҳолларда сунъий кўтариш керак:

доимий ёки вақтинча сув босадиган ва ер ости сувлари кўтарилган ҳудудларни кўтариш учун (мазкур ШНҚнинг 4-расмида келтирилган);

қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш ва ерлардан фойдаланиш учун;

сув омборлари, дарёлар ва бошқа сув ҳавзаларининг қирғоқларини ободонлаштириш учун.

91. Сув босган, вақтинча сув босган ва ер ости сувлари кўтарилган ҳудудларда янги аҳоли турар жойларини қуришда махсус ҳимоя чораларини амалга ошириш зарур.

4-расм. Худудни грунт билан тўлдириш вариантлари

а) дарёга йўналтирилган нишаблик: 1-сув босиш чизиғи, 2-тўкиладиган грунт сатҳи, б) оралиқда сув оқизиш коллекторини жойлаштириш билан сунъий равишда пасайтириш
 суос, спс

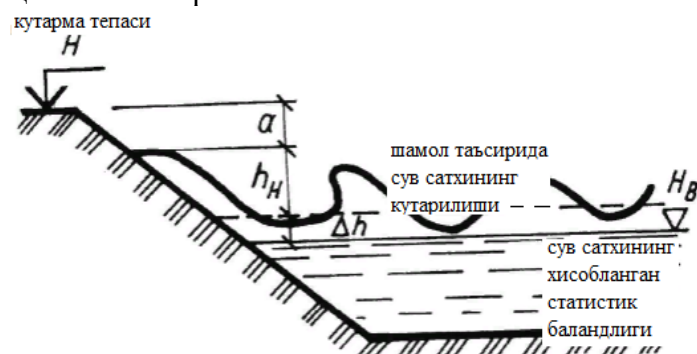
92. Худуд юзасининг сунъий баландлигини ошириш учун худудларга қўйиладиган функционал режалаштириш, ижтимоий ва экологик талабларни ҳисобга олган ҳолда, химояланадиган худуднинг тупроқ, геологик, иқлим ёки техноген хусусиятларини таҳлил қилиш вариантлари асосида танланиши лозим.

93. Тупроқни тўлдириш (тўкиш) билан амалга ошириладиган тикка режа лойиҳаси худуддаги бинолар зичлигини, режалаштиришдан олдин бажарилган ишларини даражасини, химояланадиган иншоотлар синфларини, химояланадиган худудда жойлашган дарёлар ҳамда сув омборларининг гидрологик режимидаги ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилиши керак.

94. Сув босишдан химоя қилиш учун худуд юзасининг сунъий баландлигини лойиҳалашда, ҳисобланган дарё ёки сув омборидаги сув сатҳининг баландлиги мазкур ШНҚнинг 21-банди талабларига мувофиқ бўлиши лозим.

95. Худудни тупроқ билан тўлдириш орқали сув тошқинидан химоя қилишда, худуднинг қирғоқ қиррасининг белгиси мазкур ШНҚнинг 20-банди талабларига мувофиқ аниқланиши ва тўлқиннинг ҳисобланган баландлиги кўтарма (дамба) устидан камида 0,5 m баландликда бўлиши лозим (мазкур ШНҚнинг 5-расмида келтирилган).

96. Тўлдирилган майдоннинг қирғоқ ёнбағрини лойиҳалаш ШНҚ 2.06.05-21 талабларига мувофиқ амалга оширилиши лозим.

5-расм. Кўтарма (дамба)нинг баландлигини ҳисоблаш схемаси

97. Химояланган худудлардан оқова сувлари сув омборлари, сув оқимлари, жарликлар, умумшаҳар канализация тизимларига оқизилиши лозим.

98. Худуд юзасини сунъий равишда кўтаришда ер ости сувларининг табиий дренажланиши учун имконият яратилиши лозим.

Дренажлар ернинг пастқам ёки ювилувчи жарликларда қурилиши ва улар орқали коллекторларга ташланиши зарур.

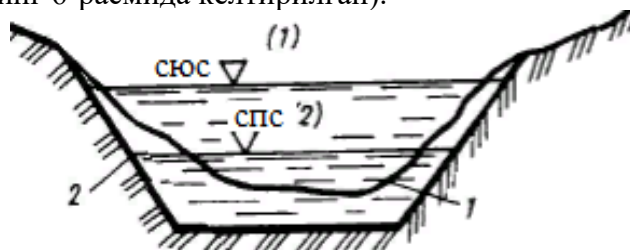
99. Сунъий кўтаришда ер ости сувларини дренажлаш (қочириш)га бўлган эҳтиёжи ёндош худуддаги асос ва тўлдирилган грунт гидрогеологик шароитлар ёки грунтларнинг филтрация хусусиятлари билан белгиланиши лозим.

Вақтинчалик сув ўзанлари, омборлари ҳамда ер ости сувлари жадаллиги камайган жойларда филтрловчи дренаж қатлами қурилмаси билан таъминлаш керак.

100. Худуд юзасини сунъий равишда кўтариш ишлари технологиясини танлашда грунт сув босмаган жойлардан олиниси ёки ювилган грунт ҳисобидан амалга оширилиши керак.

Агар грунт етишмаса дарё ўзанини сув транспортлари юриш учун чуқурлаштириш, ўзани тозалаш, ободонлаштириш ва атрофдаги сув ҳавзалари ресурсларидан фойдаланиш лозим (мазкур ШНҚнинг 6-расмида келтирилган).

6-расм. Дарё ўзанини чуқурлаштириш: 1-мавжуд ўзан, 2-янги ўзан

4-§. Ҳимояланадиган ҳудудда ер усти сувларини тартибга солиш ва оқизиш

101. Сув босишдан ҳимояланадиган жойларда қуриладиган сувни бошқарувчи иншоотлар синфини лойиҳалашда ушбу ҳудудда тўпланадиган оқова (ёмғир ва қор сувлари, вақтинчалик ёки доимий сув оқимлари) сувларнинг сарфига мўлжалланган бўлиши лозим.

102. Сув айирғичдан бошланган йиғилган оқова сувлар тоғ каналлари ва сувларни йиғувчи омборларга ташланиши керак.

103. Сув босишдан сув омборлари, магистрал каналлар, ер массаларининг дренаж тизимларини яратиш орқали ҳимоя қилиш бўйича муҳандислик лойиҳалари бутун сув комплексининг қурилиш лойиҳалари билан боғлиқ бўлиши лозим.

104. Аҳоли турар жойлари, саноат корхоналари ҳудудларидан оқова сувларни қочиришни бошқарувчи иншоотлар ШНҚ 2.07.01-23 талабларига мувофиқ ишлаб чиқилиши лозим.

105. Дюкер, сув ташловчи, сел оқимлари ва уларни ташловчи, чўктиришга хизмат қилувчи ҳамда насос станциялари ёки бошқа тузилмаларни лойиҳалаш ҚМҚ 2.04.03-19 нинг талабларига мувофиқ амалга оширилиши лозим.

Саноат ва аҳоли турар жойлари ҳудудлари ёпик турдаги ёмғир сув қочиргичи билан таъминлаши керак.

106. Бир ва икки қаватли бинолар ҳудудларида, қўчалар, йўллар, тратуарлар билан кесишган жойларда, боғлар ёки дам олиш жойларида ШНҚ 2.05.02-07 ва ҚМҚ 2.05.01-19 талабларига мувофиқ очик ариқ қурилмаларидан фойдаланишга йўл қўйилади.

107. Ҳудудларни сув тошқини ва ер ости сувлари кўтарилишининг олдини олиш, оқимлар ҳамда ўзанларни тартибга солувчи тузилмалар ва тартибга солинмаган ўрта ёки кичик дарёларга туташ қишлоқ хўжалиги ерлари, шунингдек фойдали қазилмаларни ва алоҳида хўжалик объектларини очик ёки ер ости усулда қазиб олишни муҳофаза қилиш бўйича чора-тадбирлар, автомобил йўллари остидан ўтиш, навигация иншоотларига ёндашувни ҳисобга олган ҳолда қўлланилиши лозим:

ҳудуднинг сув босиш кўлами ва вақти;

табiiй омиллар ер ости сувларининг кўтарилиши ва сув эрозияси;

ҳимояланадиган объектлар ҳудудидаги ерларни сув босиши ва ер ости сувларининг кўтарилишига сабаб бўлувчи техноген омиллар.

108. Ҳимояланган қишлоқ хўжалиги ерлари ер усти сувларини тартибга солиш ва йўналтириш ҚМҚ 2.05.01-19 талаблари бўйича бажарилиши лозим.

109. Грунт қатламининг табиий сув эрозияси ёғингарчилик миқдорига, сувнинг буғланишига, юза қияликларига, ҳудудларнинг табиий сув қочишига кўра ҳисобланиши ҳамда қуйидагиларни таъминлаши лозим:

нам зонада ёмғир, қор сувларидан ҳосил бўлган сув босиш ва сув тошқинидан химоя қилиш учун юқори ер ости сувлари сатҳини пасайтириш, ботқоқликларни ҳамда намланган ерларнинг сувларини оқизиш йўли билан химоя қилиш;

кам қурғоқчил ёки қурғоқчил зоналарда майдонлар ва чизикли сув эрозиясидан химоя қилувчи яйловлар ерларни кўндаланг ҳайдаш, чимзорлар (ўтларни экиш), жарлик ва ўрмон камарлари зоналарида дарахт ҳамда бута плантацияларини экиш, сув сақловчи қурилмалар яратиш, грунтни чуқур ҳажмли юмшатиш йўли билан химоя қилиш.

110. Химоя қилинадиган ҳудудларда оқимни тартибга солувчи иншоотлар оқова сувларни гидрографик тармоғига ёки сув қабул қилгичга бориб тушишини таъминлаш лозим.

Ер усти сувларини тутиб қолиш ва оқизиш тупроқни баландлигини кўтариш ҳамда каналлардан фойдаланган ҳолда амалга ошириш керак.

5-§. Дренаж тизимларини ўрнатиш

111. Дренаж тизимлари ва иншоотларини танлашда қуйидагиларни инobatга олиниши керак:

ҳудуднинг геологик тузилиши, режадаги шакли ва ўлчами, ер ости сувларининг ҳаракат таснифи, қатламларнинг филтрация ҳамда ҳажмий хусусиятлари, тўйиниши ёки камайиш шароитларига дахлдор тарқалиш майдони;

ер ости сувлари мувозанати миқдорий қийматлари

ер ости сувлари сатҳининг кўтарилиши ва унинг пасайиши химоя тадбирларини амалга ошириш бўйича прогноз.

112. Сув баланси, филтрлаш, гидродинамик ва гидравлик ҳисоб-китоблар, шунингдек техник-иқтисодий таққосланиши асосида ҳудудларнинг дренаж тизимини яқуний вариантини танлаш керак

Ер ости сувларининг кўтарилишига қарши танланган химоя чоралари қурилган майдонларда ёки уларга туташ ҳудудда ушбу ШНҚнинг 20-бандида келтирилган оқибатларга олиб келмаслиги лозим.

113. Дренаж тизимини ҳисоблашда уларни оқилона жойлаштириш ва чуқурлигини аниқлаш, химояланадиган майдонда ер ости сувларининг сатҳи пасайтиришни таъминлаш ушбу ШНҚнинг 5-боби талабларига мувофиқ бажарилиши керак.

114. Ҳудудларни ер ости сувларининг кўтарилишидан химоялаш топографик ва геологик шароитларга, турар жойнинг зичлигига, ер ости оқимининг сув айирғичдан бошлаб йўналишни табиий ёки сунъий асосда қочириш бир, икки ҳамда кўп чизикли, контурли ёки омукта дренаж тизими ҳамда қуйидагилар қўлланилиши лозим:

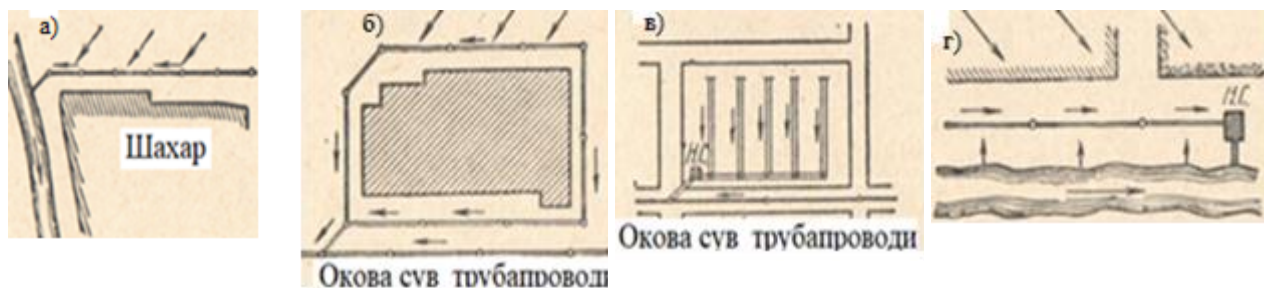
бош дренаж (филтрланган ер ости сувларини ушлаш учун ва химояланадиган майдон ер ости сувлари оқимининг юқори қисмидаги ҳаракат йўналишига кўндаланг жойлаштирилиши мазкур ШНҚнинг 7а-расмида келтирилган);

контурли (ҳудудининг ер ости сувлари кўтарилган жойларда қурилиши мазкур ШНҚнинг 7б-расмида келтирилган);

систематик (майдонли) (ёғингарчилик туфайли ерга шимилган (инфилтрация) ва ер усти сувларнинг инфилтрацияси натижасида ёки ер ости сув ўтказиш тармоқларидан сизиб чиққан сувлар учун ушбу ШНҚнинг 7в-расмида келтирилган);

қирғоқ (сув ўзани томонидан сизилган ер ости сувларини тўхтатиш учун қирғоқда ёки ҳудудининг пастки чегараси бўйлаб жойлаштирилган бўлиши мазкур ШНҚнинг 7г-расмида келтирилган);

махсус (ер ости сувлари кўтарилишини камайитириш ер ости сувларининг тўйдирилиши қийин шароитларда).

7-расм. Дренажларнинг турлари:

а) бош дренаж, б) контурли, в) систематик (майдонли), г) қирғоқ

115. Сув босиши ва ер ости сувларининг кўтарилишидан муҳандислик химояланадиган ҳудудни лойиҳасида қуйидагилар бўлиши лозим:

ўзаннинг, қирғоқларнинг хавфли ювилишини олдини олиш, химоя иншоотларига туташ ҳудудларда химоя тўғонлари, кўтармалари томонидан қисилиши ва қирғоқ истехкомларининг ювилишидан химоя қилиш чоралари;

сув омборлари атрофидаги дарахтзор-бутазор ва ўтлоқ ўсимликларини, ўрмон плантацияларини асраш чоралари;

сув эрозиясига қарши агротехник, агроўрмончилик ва гидротехник тадбирлар мажмуасини амалга ошириш чоралари;

тупроқ, сув омборлари, муҳофаза қилинадиган қишлоқ хўжалиги ерлари ва дам олиш учун фойдаланиладиган ҳудудларда юқумли касалликлар кўзғатувчилари, саноат чиқиндилари, нефт маҳсулотлари ҳамда пестицидлари билан ифлосланишининг олдини олиш чоралари.

116. Муҳандислик химоя иншоотларини ва уларнинг қурилиш базасини жойлаштириш учун қишлоқ хўжалиги мақсадида фойдаланилмайдиган ёки қишлоқ хўжалиги учун яроқсиз, сифати ёмон ерларни танлаш лозим.

117. Химоя объектлари қишлоқ хўжалиги ерларида ва қурилган майдонларда муҳандислик химоя иншоотларини қуришда табиий тизимлар фаолиятига ижобий таъсир кўрсатувчи биогеокимёвий цикл жараёнлари бузилмаслиги лозим.

118. Муҳандислик химоя қилиш лойиҳалари табиий жараёнлар динамикаси прогнозларига асосланган атроф-муҳитга техноген таъсирларнинг мумкин бўлган оқибатларини баҳолашни ўз ичига олиши лозим.

Бунда, геодинамик, гидрологик, гидрокимёвий, геотермик, биологик, сув босиши ва ер ости сувларининг кўтарилиши муҳитига таъсири паразитологик вазиятдаги ўзгаришлар прогнозларидан келиб чиқади.

119. Баландлиги етарли бўлмаган химоя иншоотларини кўтариш мақсадидан тупроқни қазिशга йўл қўйилмайди.

Сув омборлари ёки ўзанларнинг муҳофаза қилиш зонасида нишабликларни ўзгартиришга йўл қўйилмайди.

120. Муҳофаза этиладиган ҳудудларда ичимлик суви манбалари мавжуд бўлса, иншоотлар қурилгандан кейин сув сифатининг ўзгариши прогнози кўриб чиқилиши лозим.

121. Химояланадиган ҳудудда жойлашган маиший ва ичимлик сувлари манбалари атрофида СанПиН РУз 0244-07 талабларига жавоб берадиган санитария муҳофазаси зоналари яратилиши лозим.

122. Муҳандислик химоя иншоотлари ва ҳайвонлар миграция йўналишлар кесишган жойда (тоғ каналлари, кўтармалар) қуйидагилар амалга оширилиши керак:

иншоотларни миграция йўлларида ташқарига олиб чиқиш;

ҳайвонларнинг тўсиқсиз ўтишини таъминлаш учун грунтли иншоотларнинг яссиланган ёнбағирларини лойиҳалаш;

ҳайвонларни кесиб ўтиш учун хавфли бўлган юқори оқим тезлигига эга каналлар қувур билан алмаштирилиш.

123. Муҳандислик муҳофазаси объектларини куриш пайтида бузилган ҳудудларни рекултивация қилиш ва кўкаламзорлаштириш ГОСТ 17.5.3.04-83 талабларга мувофиқ бажарилиши лозим.

6-§. Рекреацион талаблар

124. Муҳофазаланадиган этиладиган ҳудудларда жойлашган, парк яшил майдонлари билан биргаликда рекреацион мақсадларда ишлатиладиган сув омборлари СанПиН РУз 0318-15 ва ГОСТ 17.1.5.02-80 талабларига жавоб бериши лозим.

125. ГОСТ 17.1.5.02-80 талабларига мувофиқ ботқоқ ва сув босган ҳудудларни тугатиш жараёнида аҳоли пунктлари атрофида рекреацион сув омборларини лойиҳалашга йўл қўйилади.

9-боб. Муҳандислик тадқиқотлари топшириғига қўйиладиган талаблар

126. Муҳандислик тадқиқотлари учун топшириқ тузишда мавжуд сув омборларининг қирғоқ ҳудудларини сув босиши ва ер ости сувининг кўтарилиши ҳудудларини ҳисобга олиш лозим.

127. Тадқиқот натижалари ШНҚ 1.02.07-19 талабларига мувофиқ ва қуйидагиларни таъминлаши лозим:

муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлардаги мавжуд табиий шароитларни баҳолашни;

муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлардаги муҳандислик-геологик, гидрогеологик ва гидрологик шарт-шароитларнинг техноген омилларини ҳисобга олган ҳолда ўзгаришини прогнозлашни;

хавфли геологик жараёнларнинг ривожланиши ва тарқалиши;

ҳудуднинг ер ости сувларининг кўтарилишини баҳолаш;

ҳудуднинг сув босиши микёсини баҳолаш;

ҳудудларни сув босиши ва ер ости сувининг кўтарилиши муҳандислик ҳимоя қилиш усулларини танлаш;

муҳандислик ҳимоя иншоотларини ҳисоблаш;

ҳудудларда сув балансини баҳолаш, шунингдек гидрологик ўзанда ва тажриба майдонларида ер усти ҳамда ер ости сувларининг сатҳини, кимёвий ёки ҳарорат режимларини кузатувлар асосида баҳолаш;

ҳудудларни табиий ва сунъий дренажлаш самарадорлигини баҳолаш.

128. Муҳандислик тадқиқотлари натижалари асосида сув босиши ва ер ости сувининг кўтарилиши билан бирга геологик жараёнларнинг хавфини акс эттириши лозим:

кўчкилар, қирғоқларининг ювилиши;

ўпирилиши;

лёсс тупроқларининг чўкиши;

суффузияси.

129. Муҳандислик тадқиқотлари материалларини ер усти ва ер ости сувлари маромини узоқ муддатли кузатувлар ёки экзоген геологик жараёнлар, шунингдек гидрологик ҳамда гидрогеологик прогнозларнинг натижалари билан тўлдирилиши лозим.

Кузатув даврининг давомийлиги, тақдим этилган давр учун етарли бўлса ёки ўрганилаётган гидрологик тафсилотнинг ҳисобланган қийматининг нисбий ўртача хатоси йиллик ҳамда мавсумий оқим учун 10 фоиздан ошмаса етарли деб ҳисобланиш керак.

130. Ҳисобланган гидрологик хусусиятларни аниқлаш гидрометеорологик кузатувлар маълумотларига асосланган бўлиши лозим.

Гидрометеорологик кузатув маълумотлари бўлмаса, лойиҳалаш учун гидрометеорологик тадқиқотлар ўтказилиши керак.

131. График ҳужжатларининг масштаб бўйича лойиҳалашда қуйидаги 5-жадвалга мувофиқ лойиҳалаш босқичларини ҳисобга олиш лозим.

5-жадвал

Муҳандислик ҳимояси лойиҳа босқичи	Чизмаларининг масштаби
1. Ҳудудларнинг муҳандислик ҳимоясининг	1:500000 — 1:1000000

комплекс схемаси	(1:25000, мураккаб муҳандислик — замин шароитида 1:10000 — 1:1000)
2. Худудларнинг муҳандислик ҳимоясининг комплекс лойиҳаси	1:1000000 — 1:25000, (1:5000 — 1:2000)
3. Турар жой худудларнинг муҳандислик ҳимоясининг деталлаштирилган схемаси	1:25000 — 1:5000 (1:1000)
4. Қурилиш худудининг муҳандислик ҳимояси лойиҳаси ва ишчи ҳужжатлар	1:5000 — 1:500 (1:1000 — 1:500)

132. Мазкур ШНҚнинг 3-жадвали график материалларида куйидаги маълумотлар бўлиши лозим:

мавжуд иншоотлар, йўллар, коммуникацияларнинг замонавий ҳолати, уларда топилган деформацияларни ишончли маълумотлар билан баҳолаш;

худуднинг хўжалик ва экологик аҳамиятини ва ундан фойдаланиш истиқболини баҳолаш;

муҳандислик муҳофазасининг чора-тадбирлари ва тузилмалари, уларнинг техник ҳолати, уларни ривожлантириш ҳамда реконструкция қилиш зарурияти ёки имкониятлари.

133. Қишлоқ хўжалиги ерларини муҳандислик ҳимоя лойиҳаларини ишлаб чиқиш материаллари тадқиқот таркиби мазкур ШНҚнинг 2-илоvasи талабларига жавоб бериши лозим.

10-боб. Муҳандислик ҳимоя иншоотлари

1-§. Асосий талаблар

134. Худудларни сув босиши ва ер ости сувларининг кўтарилишидан муҳандислик ҳимоя қилиш иншоотлари куйидагиларга бўлинади:

кўтармалар (дамба);

дренажлар;

дренаж ва оқова сув зовур тармоқлари;

тоғ худудидagi оқова сув чиқариш зовурлари;

тез оқим ва шаршаралар;

кувурлар ва насос станциялари.

135. Муҳофаза этиладиган худуднинг табиий ва гидрогеологик шароитларига кўра муҳандислик ҳимоя тизимлари ушбу ШНҚнинг 134-бандида келтирилган муҳандислик иншоотларининг бир нечтасини ёки алоҳида муҳандислик иншоотларни лойиҳалашга йўл қўйилади.

Ер ости суви кўтарилган худудлардаги муҳандислик иншоотларининг таркиби ер ости сувининг кўтарилиш хусусияти (доимий, мавсумий, эпизодик) кўра белгиланиши лозим.

2-§. Кўтармалар(дамба)

136. Худудни сув тошқинидан ҳимоя қилиш учун икки турдаги кўтармалардан (дамба) фойдаланиш керак:

сув босмайдиган кўтарма сув омборлари, дарёлар ва бошқа сув ҳавзаларига улашган шаҳар ёки саноат худудларини сув босишидан доимий ҳимоя қилиниши;

сув босадиган кўтармалардан экинларни етиштириш даврида қишлоқ хўжалиги ерларини сув босишидан вақтинчалик ҳимоя қилиш учун фойдаланиши.

137. Ўзанини тез-тез ўзгартириб турувчи дарёларда худудни сув босишдан муҳандислик ҳимоя қилиш воситаси сифатида ўзанни тартибга солувчи иншоотлар куйидагиларга бўлинади:

дарё сув оқими кенглигини чегараловчи бўйлама ёки унга бурчак остида жойлашган кўтармаларга;

оқимни йўналтирувчи кўтармаларга (сув оқимини кўприк остидан, тўғонлардан ёки бошқа турдаги гидротехник иншоотлардан тартиб билан ўтишини таъминлайдиган бўйлама, тўғричизикли, эгри чизикли гидравлик иншоотлар);

кўл ва каналлар орқали сув оқимини тўлиқ ёки қисман тўсиб қўйиш учун мўлжалланган тўғонларга;

ярим тўғонларга (кўндаланг тўғрилаш тузилмалари, оқимнинг тўғриланиши ва сув транспорти ҳаракатланадиган чуқурликларни яратишни таъминлайди);

қирғоқларни эрозиядан ҳимоя қилишни таъминлайдиган оқимга бурчак остида ўрнатилган қисқа сув босмайдиган ярим тўғонларга;

қирғоқлар ва унинг ёнбағирларини оқим ва тўлқинлар эрозиясидан ҳимоя қилувчи тўғонларга.

138. Сув омборлари ёки ўзанлар бўйлаб қурилган кўтармаларнинг узунлиги катта бўлса, унинг нишаби сув юзасининг бўйлама қиялигига кўра оқим бўйича туширилиши лозим.

Конструктив хусусиятларига мувофиқ сиқилган, яссиланган профиллар грунт кўтармалари профиллари сифатида ишлатилиши лозим.

139. Сиқилган профилли тупроқ кўтармада геотекстил қопламалар билан арматурани қатлам-қатлам жойлаштириш, чуқур вибрацион мустаҳкамлаш (зичлаш) усулларида фойдаланилишига йўл қўйилади.

140. Арматурадан фойдаланиб қурилган кўтармаларнинг асослари мукамал тайёрланиши, мустаҳкамловчи элементларга зарар етказиши мумкин бўлган барча элементларни олиб ташланиши ҳамда асоси зичланиши (шиббаланиши) керак.

141. Кўтармаларнинг баландлиги 5 m ва ундан ортиқ бўлса, кенлиги камида 1,5 m, бўлган бурма (йўлак) кўтарма баландлигининг ярмида ўрнатилиши лозим.

Кўтарманинг қуйи қиялиги (сувсиз томони)нинг пастки қирраси бўйлаб чизиқли горизонтал тешик қувурли дренаж кузатув қудуқлари билан бирга амалга оширилиши лозим.

Дренаж суви босимсиз оқизилиши ёки насос билан амалга оширилиши, кўтарманинг пастки қиялиги сиртида филтрлаш (сизот) оқимининг чиқишига йўл қўйилмаслиги, бунда ушбу ҳолат кузатилганда қуйидаги ҳимоя чораларини амалга ошириш лозим:

дренаж ишчи ҳолатини текширишни;

сув чиқиш жойида кўтарма қурилган тупроқ материални мустаҳкамлашни;

сув чиқиши кузатилган жойлардаги дренаж қувурларини кум-шағал материаллари билан тўлдириш ва уни кўтарма асосида жойлашган горизонтал дренажнинг кум-шағал призмаси билан туташтириш.

142. Муҳофазаловчи кўтармалар турини танлашда табиий шароитларни ҳисобга олиш лозим (муҳандислик-геологик, гидрологик, иқлим, ҳудуднинг сейсмиклик даражаси, шунингдек маҳаллий қурилиш материаллари, асбоб-ускуналар, ишлаб чиқилган ишларни ташкил этиш схемалари, иш шароитлари, ҳудудни ривожлантириш истиқболлари ҳамда экологик талаблар).

143. Муҳофазаловчи кўтармалар турини танлашда маҳаллий қурилиш материаллари, тупроқ ва саноат чиқиндиларидан (агар улар шу мақсадларга мос бўлса) фойдаланиш лозим.

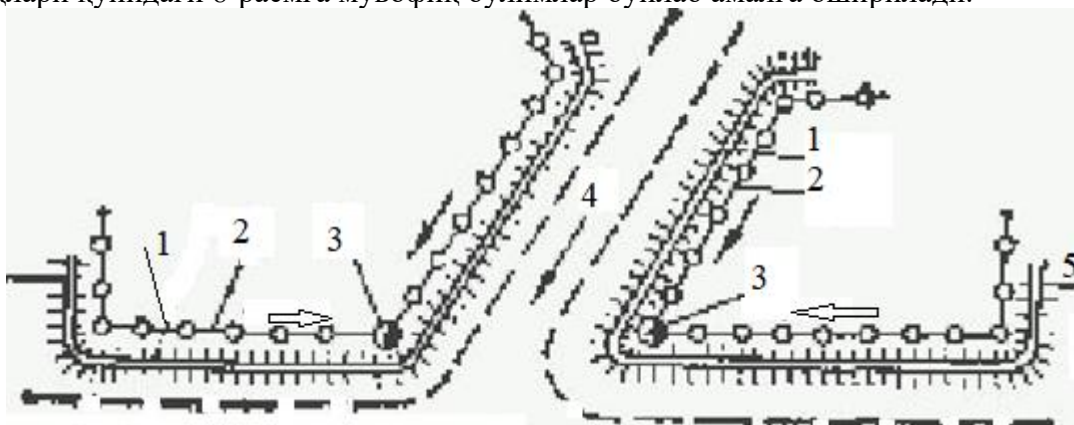
144. Кўтармани лойиҳалаш ҚМҚ 2.0126.05-02 талабларига мувофиқ амалга оширилиши лозим.

Тошсиз асосда қурилган кўтармалар босимли узлуксиз сиртга эга бўлган жойларда қурилиши керак.

145. Кўтармалар кўчкилар ёки кўчки қутиладиган жойларда қурилганда ҚМҚ 2.0126.05-02 талабларига мувофиқ лойиҳаланиши лозим.

146. Кўчкилар қурилишнинг топографик ва геологик шароитларига, ҳудуднинг хўжалик аҳамиятига, сув оқимининг гидрологик режимида минимал ўзгаришларни таъминлаш ҳамда майдондан фойдаланишни максимал даражада ошириш имкониятларига кўра танланиши лозим.

147. Вақтинчалик ёнбош оқими бўлган сув омбори ёки сув оқими бўйича кўтармаларни узлуксиз равишда қурилиши, доимий ёнлама оқим бўлганда кўтарма ирмоқлари қуйидаги 8-расмга мувофиқ бўлимлар бўйлаб амалга оширилади.

8-расм. Ирмоқлар орасидаги кўтарма схемаси:

1-кўтарма, 2-дренаж, 3-насос станцияси, 4-дарё. 5-сув сатҳи

148. Устидан сув оқиб утиши мумкин бўлган кўтармалар қурилганда барча химоя иншоотлари сув тошқини пайтида сув остида қолишига йўл қўйилади.

149. Шаҳар чегараларида кўтармаларни қўллаш ШНҚ 2.07.01-23 талабларига мувофиқ ҳамда қурилиши учун кўрикланадиган ҳудудлардан фойдаланишни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши лозим.

150. Сув омбори ёки сув оқимидаги ҳисобланган максимал сув сатҳидан қуйидагилар юқори бўлиши керак:

сув босмайдиган кўтармалар иншоотларининг синфига кўра ҚМҚ 2.06.01-97 талабларига мувофиқ иншоотлар синфи;

сув ошиб ўтувчи кўтармалар.

151. Муҳандислик муҳофазаси лойиҳаларини ишлаб чиқишда автомобил йўллари ва темир йўللарни ўтказиш учун кўтармалардан фойдаланишга йўл қўйилади. Бунда, кўтарманинг тизмаси бўйлаб кенглиги ёки унинг эгрилик радиуси ШНҚ 2.05.02-07 ва ҚМҚ 2.05.01-19 талабларига мувофиқ бўлиши лозим.

152. Кўтарма профили (яссиланган) маҳаллий қурилиш материаллари ишлаб чиқариш технологияси, юқори нишабдаги шамол тўлқинлари шароитлари ва пастки қисмида филтрлаш оқими чиқиши ҳисобга олинган ҳолда танланиши керак.

153. Бетон конструкциялар билан грунт конструкцияли кўтармаларни бирлаштириш қурилмалари қуйидагиларни таъминлаши керак:

сувнинг юқори томондан сув ўтказгичларга қулай жойлашиши ва қуйи оқимда оқимнинг текис тарқалиши, кўтармаларнинг танаси ва сув оқимининг пастки қисмининг эрозиясини олдини олишни;

кўшни зонадаги бетон тузилмалар билан бирлашган жойларида филтрлашнинг олдини олиш, I — III синфлардаги кўтармаларни бирлаштириш қурилмаларининг конструкциялари гидравлик лаборатория тадқиқотлари билан асосланишини.

154. Ҳудудларни сув босишларидан химоя қилувчи грунт материалларидан тайёрланган кўтармаларни ҳисоблаш ШНҚ 2.06.05-98 талабларига мувофиқ амалга оширилиши лозим.

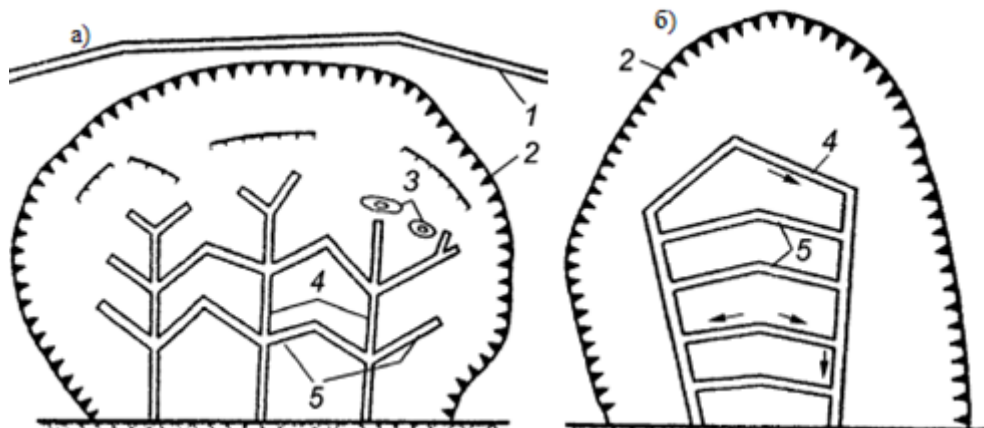
155. Кўтармалар таъсирида жойлашган ҳудудларда дарёдаги сув сатҳи прогноздан юқори кўтарилганда кўтармаларнинг баландлигини ошириш (кўтариш) имкониятини таъминлаш учун қум, қоплар ва бошқа воситалар етарли даражада тўпланган бўлиши лозим.

3-§. Тепа-тоғ каналлари

156. Тепа-тоғ каналларининг кесмаси ва нишаблигидаги сув оқимининг тезлиги тупроқ эрозиясини келтириб чиқармаслиги ёки канал тубининг лойқа билан тўлиб қолмаслигини таъминлаши лозим.

Каналларнинг гидравлик ҳисобларида ғадир-будурлик коэффициентларининг қийматлари ШНҚ 2.06.03-12 бўйича олиниши керак.

157. Мазкур ШНҚнинг 9-расмида оқова сувларини тоғ ён бағридан қочириш схемалари берилган.

9-расм. Оқова сувларини тоғ ён бағридан қочириш схемаси: а) арча, б) панжара усули, 1-тоғ канали, 2-худуд чегараси, 3-тўхтаб қолган сув қолдиқлари, 4-магистрал канал, 5-зовур-қуриштиш канали

158. Тепа-тоғ каналларни тоғ қияликларда (ён бағирларда) ётқизиш гидрогеологик ва геологик шароитларда жойлашган (мавжуд) каналларнинг қияликларнинг барқарорлиги тўғрисидаги маълумотлар асосида олиниши лозим.

159. Тахминий сув оқими ҳажмини ўтказиш учун тепа-тоғ каналларининг кўндаланг кесимининг шакли сув оқимининг гидрологик маромини ва ҳимояланадиган худуднинг зичлигини ҳисобга олиш лозим.

160. Каналларнинг пастки ва мустаҳкамланмаган қияликлари 0,3-0,5 m/s дан кўп бўлмаган тезликда минимал сув оқимининг ўтишини таъминлаши керак.

161. Ҳимоя қопламаси бўлмаган тақдирда каналларнинг максимал бўйлама нишаби 0,005 га тенг бўлиши лозим.

162. Канал маршрутнинг эгрилик радиусининг минимал қиймати ҳисобланган оқим тезлигида сувнинг кесилиши бўйлаб каналнинг камида икки баробар кенглигида бўлиши зарур.

163. Гидравлик ҳисобланмаган каналлар учун максимал бурилиш радиуси 25 m дан камроқ 2b дан 10b гача йўл қўйилади (бу ерда b — каналнинг кенглиги, m).

164. Чуқурлиги 5 m дан ва сув оқим тезлиги 50 m³/сдан кўп бўлмаган тепа-тоғ каналлари, шунингдек дюкер ва акведуклар ШНҚ 2.06.03-12 талабларига мувофиқ лойиҳаланиши лозим.

4-§. Насос станциялари

165. Насос станцияларининг таркиби, тартиби ва қурилиши чиқарилаётган сув сарфига ёки иншоотнинг сақлаш ҳажмининг имкониятларига кўра белгиланиши керак.

166. Насос станциялари, қуввати, уларнинг жиҳозларининг турлари, синфи ҳамда сиғими қуйидагиларни ҳисобга олган ҳолда белгиланиши лозим:

ҳисобланган сув оқими сарфи, қанча баландликка кўтариш лозимлиги ва сув сатҳларининг тебранишлари;

оқова сув ҳисоби, ташланадиган жой баландлиги ва унинг сатҳининг ўзгариши;

энергия манбаи тури;

насосларнинг фойдали иш коэффициенти самарадорлигини таъминлаши.

167. Насосларнинг тури, қуввати ва сони насос станциясининг турига кўра ҳисобланган оқим сарфи, керакли сув босими ёки оқим участкасидаги сув ҳавзаси (сув омбори) горизонтларининг ўзгариш амплитудасини ҳисобга олган ҳолда аниқланиши лозим.

Захиралардан фойдаланиш дренаж насос станциялари ШНҚ 2.06.03-12га мувофиқ лойиҳаланиши керак.

168. Сув олиш иншооти ва насос станцияси уйғунлашган (комбинацияланган) ёки алоҳида турда бўлишига йўл қўйилади.

169. Сув олиш иншоотлари қуйидагиларни таъминлаши лозим:

ҳисобланган сув оқимини қабул қилишни;

ускунанинг нормал ишлаши ва уни таъмирлаш имкониятини;

дарё ҳайвонлари ва балиқлардан ҳимоя қилишни.

170. Насос станцияларининг сув чиқариш иншоотлари сув ҳавзаларига сувнинг оқимини таъминлаши лозим.

5-§. Дренаж тизимлари ва дренажлар

171. Худудларни ер ости сувларининг кўтарилишини олдини олиш учун дренаж тизимларини лойиҳалаш ШНҚ 2.06.03-12 талабларига мувофиқ бўлиши керак.

172. Дренаж тизимларини лойиҳалашда гравитацион (ўзи оқар) дренажли тизимларга устунлик бериш лозим.

173. Дренаж тизимларини фойдаланиш дебит сувини ҳисоблаш ва сув танқис жойларда (арид зона) ер ости сувлари туз баланси бўйича қабул қилиниши керак.

Бир босқичли лойиҳалашда ер ости сув кўтарилиши сабаблари ва оқибатларини мазкур ШНҚнинг 15-бандига мувофиқ ҳисоблаш лозим.

174. Икки босқичли лойиҳалашда геологик ва гидрогеологик тадқиқотлар, биринчи босқичда олинган тадқиқот натижалари асосида, қурилишнинг тафсилоти ёки ҳимояланган худуднинг ривожланиш истикболларини ҳисобга олган ҳолда, режада дренаж тармоғининг жойлашиши, унинг ётқизилиш чуқурлиги ва алоҳида дренаж тармоқларининг бир-бири билан боғлиқлигини аниқланиши, бунда танланган дренаж схемалари учун қуйидаги гидрогеологик чоралар амалга оширилиши лозим:

қирғоқ бўйи, бош ва бошқа дренажларнинг қўллаш кўтармага ёки пойдеворлар чегараларига нисбатан жойлашиш ҳолати уларнинг оқим тезликларининг минимал қийматлари топилиши;

дренажларнинг керакли чуқурлиги ва улар орасидаги масофа, дренаж сувининг оқим тезлигини насос орқали чиқариш;

дренаж таъсир зонасида ҳимояланган худудда депрессия эгри чизиғи ҳолатини аниқланиши.

175. Очик хандақ (зовур) ёки траншея усули (ер остида ётқизиш) билан горизонтал дренаж ишлаши иқтисодий имкониятларини ва самарали фойдаланиш шартлари билан белгиланиши керак.

Агар очик горизонтал дренажлар ер юзасидан кўпи билан 2 m чуқурликда жойлашадиган бўлса, грунтнинг музлаш чуқурлиги ҳисобга олинishi лозим.

Очик дренаж ариқлар ва дренажлар бўлимларида (балчик) тўпланиб қолмаслигини таъминлаш керак.

176. Ер ости сувларининг сатҳини пасайтирувчи тик кудуқлар ва уларнинг сув қабул қилишдан иборат бўлган тик дренажлар барча ҳолатларида сув ўтказувчанлиги юқори бўлган грунтларда жойлашиши лозим (филтрация коэффиценти камида 2 m/d).

177. Очик дренажлардан (каналлар ва зовурлар) зичлиги кам бўлган бир, икки қаватли бинолар жойлашган катта майдонларда дренаж талаб қилинган ҳолларда фойдаланишга йўл қўйилади.

178. Очик дренаж (зовурлар)нинг ёнбағирларини мустаҳкамлаш, бетон ёки темир-бетон плиталар, қайроқтош (шағал) ёки тошлардан фойдаланиш лозим.

Ер ости сувларини тушиши учун бетон плиталар тешиқлар билан таъминланган бўлиши, ёпиқ қувурли дренажларда қум-шағал аралашмаси филтрловчи ёки бошқа материаллар тозаловчи сифатида ишлатилиши керак.

179. Йиғилган дренаж сувлари хандақ ёки каналлар орқали оқизиб кетилиши, насос станциялари ёрдамида йиғиш ҳажмлари химояланадиган ҳудуднинг рельефи сув ҳавзасидаги сув сатҳидан пастда бўлганда амалга оширилиши лозим.

180. Дренаж қувурлари сифатида сопол, бетон, темир-бетон ва поливинилхлорид каби қувурлардан фойдаланишга йўл қўйилади.

Қувур материаллари дренажнинг чуқурлигига ва муҳитнинг агрессивлигига кўра танлаш керак.

Бетон, темир-бетон ва хризотилцемент дренаж қувурлари фақат бетонга нисбатан агрессив бўлмаган сув ёки грунтларда қўлланилиши лозим.

Дренажларни ётқизишнинг максимал чуқурлигини белгилашда қувур материали ҳисобга олиниши, уларнинг ётқизишнинг энг кам чуқурлиги динамик юклардан химоя қилиш ва музламаслик талаблари асосида белгиланиши зарур.

181. Юк кўтариш қобилияти кам бўлган заиф грунтларда дренаж қувири сунъий пойдевор (асос)га ётқизилиши керак.

Мустаҳкамликни таъминлашга кўра дренаж қувурларини ётқизиш қуйидаги б-жадвалга мувофиқ максимал чуқурликда амалга оширилиши лозим.

б-жадвал

Материалига кўра	Диаметри, мм	Чуқурлиги, м
Сопол дренаж	50-200	3,5
	300	3,0
Канализация (темир-бетон ва хризотилцемент дренаж қувурлари)	150	7,5
	200	6,0
	250	5,5
	300	5,0
Бетон	200	4,0
	300	3,5

182. Хризотилцемент, бетон, темир-бетон ва полимер қувурлар сиртидаги сув кириш тешиklarининг сони ва диаметри оқимнинг сарфига ёки тешиklarнинг сигимига кўра аниқланиши лозим.

Дренаж қувурлари атрофида сув ўтказувчанлиги етарли бўлган сунъий тўқима материалларидан тайёрланган ва кум-шағал қатлам ёки сувни ўтказувчи филтрлар билан таъминлаш керак.

183. Дренаж сувларини сув ҳавзасига (дарё, канал, кўл) чиқаришни режада оқим йўналишига ўткир бурчак остида жойлаштирилиши, бунда унинг оғзи қисми бетондан тайёрланиши ёки тош териш билан мустаҳкамланиши лозим.

184. Чуқур дренаж тармоғида текшириш (кузатиш) қудуқлари тўғри ҳудудларда, шунингдек барча бурилишларда, кесимчаларда ва дренаж қувурларининг ёнбағирларидаги нишаб ўзгаришларда камида ҳар 50 м йўл бўйлаб жойлаштирилиши керак.

Текшириш қудуқлари бетон ва темир-бетон ҳалқалардан камида 0,5 м чуқурликда ГОСТ 8020-2016 бўйича бетон тагликлардан тайёрланишига йўл қўйилади.

Мелиоратив дренаж тизимлари бўйича кузатиш қудуқлари ШНҚ 2.06.03-12 га кўра қабул қилиниши лозим.

185. Галереяли горизонтал қувурли дренажлар ер ости сувлари сатҳининг талаб даражасида пасайтириши мумкин бўлмаган ҳолларда ишлатилиши лозим.

Дренаж галереяларининг шакли ва кўндаланг кесим майдони, шунингдек деворларининг тешилиш даражаси керакли сув ҳажмига кўра белгиланиши лозим.

Галереяли дренаж филтрлари ушбу ШНҚнинг 137-банди талабларига мувофиқ амалга оширилиши лозим.

186. Чуқурда жойлашувчи насослар ер ости сувини тортиш орқали эришиш мумкин ҳолларда фойдаланиш лозим.

Агар қудуқ бир нечта сув қатламини кесиб ўтса, ҳар бир оралиқ филтрлар билан таъминланишига йўл қўйилади.

187. Ўзи тўладиган қудуқлардан қатламлардаги ортиқча босимни камайтириш учун фойдаланиш лозим.

188. Сув ютувчи ва оқизувчи қудуқлардан сув ўтказувчанлиги юқори ёки босимсиз ер ости сувлари маромига эга бўлган грунт қатламининг сув тўсиғи устида жойлашган ҳолларда фойдаланиш лозим.

189. Юқори қатлам заиф ўтказувчан ва пастки қисмида босим бўлган икки қатламли муҳитни дренажлашда уйғунлашган (комбинацияланган) дренажлардан фойдаланилишига йўл қўйилади.

Горизонтал дренажни юқори қатламда, қудуқлар эса пастда жойлаштириш керак.

Горизонтал дренажлар ва сувни пасайтирувчи қудуқлар режада бир-биридан камида 3 m масофада жойлашган бўлиши лозим.

190. Нур шаклидаги дренажларни аҳоли турар жойлари зич бўлганда ва ер ости сувини сезиларли (чуқур) пасайтиришда фойдаланишга йўл қўйилади.

191. Худудларнинг ер ости сувларидан ҳимоя қилиш талаблари юқори ва филтрлаш хусусиятлари паст грунтларда филтрлаш коэффициентини — 2 m/d дан кам бўлганда кўп намликни қочириш тизимларидан фойдаланиш лозим.

11-боб. Ҳисоблашга асосий талаблар

192. Ҳисоб-китоблар саноат майдонлари, қишлоқ хўжалиги ерлари ва қурилиш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш учун янги ташкил қилинган худудлар учун муҳандислик ҳимоя қилиш тузилмалари лойиҳаларидан ташқари қуйидагиларни ўз ичига олиши лозим:

муҳофаза этиладиган худуднинг сув балансининг ҳозирги ҳолатини;

янги ташкил этилган сув омборлари ёки ер ости сувларининг кўтарилишидан муҳандислик ҳимоя иншоотлари ташкил қилингандан кейинги шароитида худуднинг сув маромини;

ер ости сувининг кўтарилишига сабаб бўлувчи барча манбалари таъсирини ҳисобга олган ҳолда худуднинг гидрогеологик маромдаги ўзгаришлар прогнозини;

сув ҳавзалари ва муҳандислик ҳимоя иншоотларини қуриш оқибатида ўзгарувчан гидрологик ёки гидрогеологик шароитлар таъсири остида тупроқ ҳамда ўсимликларнинг ўзгаришини.

193. Ер ости сувлари кўтарилишидан ҳимояланадиган худудда гидрогеологик шароит ўзгаришларини прогноз ҳисоб-китобларини бажаришдан олдин табиий ва техноген шароитларни геофилтрация схемалаштириши бажарилиши лозим.

194. Гидрогеологик шароитлар ўзгаришининг прогноз ҳисоб-китобларини математик моделлаштириш ва аналитик усуллар билан бажаришга йўл қўйилади.

Геофилтрация ҳисоб-китоблари усулини танлаш геофилтрация схемалаштириш натижаларини ва ҳимоя тузилмалари учун лойиҳа ечимларини биргаликда таҳлил қилиш асосида амалга оширилиши керак.

Дренаж тизимларининг таъсирини баҳолаш учун аналитик ҳисоблаш усулларидан фойдаланиш, агар ҳисоблаш учун ишлатиладиган аналитик боғлиқликлар ва уларни асослашда қилинган тахминлар геофилтрацион схемалаштириш шартларига мос келса йўл қўйилади.

195. Шўрланган тупроқлар зонасида худудни муҳандислик ҳимояси тизимларини лойиҳалашда шўрлаш режимини ҳисоблаш керак.

196. Дренаж-намловчи, дренаж-суғориш ва суғориш мажмуаларини муҳофаза этиладиган худудларга жойлаштиришда дренаж сувларини суғоришда фойдаланиш имкониятини белгиловчи ҳисоб-китоб ишлари ҳам бажарилиши лозим.

12-боб. Худуднинг муҳандислик ҳимоя тизимлари

198. Муҳандислик ҳимоя тузилмалари лойиҳаларида гидроиншоотлар, уларнинг элементлари ва асосларини жойидан силжишида, ер ости сувлари сатҳининг

тебранишлари, филтрлаш оқими параметрлари ҳамда тупроқ шўрланиш жараёни назорати учун визуал ёки ИЎУини ўрнатиш керак.

ИЎУ билан қийин гидрогеологик ёки иқлим шароитларида ишлайдиган I ва II синфли муҳандислик ҳимоя қилиш тизимлари учун ИЎУ филтрлаш оқими параметрларининг ўзгариши, суғориш, дренаж, ёмғир оқимларининг таъсири, ер ости суви кўтарилиш зонасида ер ости сувлари сатҳининг кўтарилишига кўра вақт ўтиши билан тупроқларнинг сув-туз маромининг ўзгариши бўйича махсус тадқиқот ишлари олиб борилиши лозим.

199. Ер ости сувлари кўтарилишидан ҳимояланадиган ҳудудларда ер ости сувлари сатҳининг ўзгаришини, филтрлаш оқимининг туз ва ҳарорат шароитларини ҳамда дренаж тизимларининг самарадорлиги ёки хавфсизлигини назорат қилиш учун кузатув кудуқлари тармоғи билан таъминлаш лозим.

200. Гидрогеологик мониторингнинг асосий вазифалари қуйидагилар кириши керак:

ер ости сувларининг режим (гидродинамик, кимёвий ва ҳарорат) динамикасини тавсифловчи кўрсаткичларнинг ўзгаришини кузатиш;

олинган кузатиш натижаларини қайта ишлаш, уларни таҳлил қилиш ва тизимлаштириш;

вазиятни баҳолаш (мавжуд ва прогноз).

201. Қирғоқ ҳудудининг сув босиши хавфи мавжуд бўлган сув омборлари ва сув ўзанларининг барча бўлимларида сув сатҳининг ўзгариши ҳамда ҳимоя иншоотларининг ҳолатини таҳлил қилиб борилиши лозим.

13-боб. Муҳандислик чоралар

202. Муҳандислик-техник чора-тадбирларга қуйидагилар киритилиши лозим:

сув тошқинларининг юзага келиши мумкин бўлган оқибатларини камайтирувчи чора-тадбирларга сувнинг салбий таъсирини олдини олиш тадбирларини режалаштириш, гидротехник иншоотлар бўйича таъмирлаш ишларини олиб бориш;

дарё оқимни ўз вақтида қайта тақсимлаш;

ёмғир коллекторини тайёрлаш, сув оқувчи ариқларини жиҳозлаш, мавжуд йўл ариқлари иншоотларини тозалаш ва уларнинг қувватини ошириш;

кўтармалар қуриш, ҳудуд юзасини сунъий кўтариш;

дарёларни тўғрилаш ва чуқурлаштириш, уларни тозалаш, коллекторга жойлаштириш, ҳудудларни тўлдириш; қирғоқларни ҳамда тубини мустаҳкамлаш, дарёлар ёки кичик дарёлар оқимини тартибга солиш;

ер усти ва ер ости сувларининг оқиши ҳамда ер ости дренажини тартибга солиш; сув босган ҳудудлар, дренаж тизимлари ва алоҳида дренажлар билан туташган сув оқимининг қисмига муз парчаларининг тушмаслигини таъминлаш;

профилактик чора-тадбирларнинг комбинацияланган усулини қўллаш (доимий ёки вақтинчалик дренажлар, сув оқимлари қурилмалари ва бошқалар).

Қуйидаги фаол ва суств (пассив) чоралар профилактик чора-тадбирларнинг умумий таркибига киради:

дарё ҳавзаларида ўрмонларни муҳофаза қилиш тасмаларини ташкиллаштириш, дарахтлар экиш, яйловларнинг ерларини шудгорламаслик;

соҳил бўйи ҳимоя чизиқлари ҳамда сувни муҳофаза қилиш зоналарида дарахт ва бута ўсимликларини сақлаш, қияликларни (ёнбагрларни) террасалаштириш;

ёмғир сувларини тўхтатиш учун жарликларда сув ҳавзалари ва бошқа сунъий сув ҳавзаларини қуриш, мунтазам сув босадиган ёки ҳайдаладиган ерларни ўтлоқлар ҳамда яйловларга айлантириш;

чорвачилик учун ёзги ўтлоқларни яратиш;

қурилаётган кўтармалар, қисман қулаши кутиладиган жойларини таъмирлаш;

сув омборлари резервуарларнинг ҳажмларини ҳисоблаш ва билиш;

босимли гидроузеллар орқали максимал тўфон сувни кесиб қуйи оқимга қисман оқизиш ва резервуарнинг сиғимини бир вақтда оқизишни ташкил этишни амалга ошириш;
зарур ҳолларда потенциал сув босадиган ҳудудлардан аҳолини, хўжалик ҳайвонларини, моддий ва маданий қадриятларни олдиндан кўчириш (эвакуация) қилиш;

энг оддий ҳимоя иншоотларини (тўғонларни) тезкор қуриш ва ҳимоя қилинмаган ҳаётий зарур объектларни, потенциал хавфли объектларни (соғлиқни сақлаш, энергетика, сув таъминоти, иссиқлик таъминоти, канализация, сув тозалаш, озиқ-овқат саноати, юқори моддий ва маданий аҳамиятга эга бўлган объектларни ва бошқаларни) сув босишининг олдини олиш бўйича бошқа чора-тадбирларни кўриш;

сел босиши мумкин бўлган ҳудудларда жойлашган корхоналар, ташкилотлар ва муассасалар фаолиятини қисман чеклаш, тугатиш ёки кўчириш;

сув босиши кутилаётган ҳудудларни санитария талаблари асосида тозалаш;

сув босиши пайтида фавқулодда қутқарув ва бошқа шошилиш ишларида фойдаланиш учун олдиндан аниқланган сув кемаларини техник тайёрлаш, транспорт воситалари учун айланма йўлларни жиҳозлаш, дренажларни тозалаш.

ШНҚ 2.06.15-21 «Худудларни сув
тошқини ва сув босишидан
муҳандислик ҳимоялаш»
шаҳарсозлик нормалари ва
қоидаларига
1-ИЛОВА

Ҳимоя сув таъминоти иншоотларининг синфлари

Худуд номи ва таснифи	Ҳимоя иншоотларининг синфига кўра сувнинг ҳисобланган максимал босими, м			
	I	II	III	IV
Турар жой				
Турар жой зичлиги м ² /га:	*			
2500 ≥	*	≤ 5	≤ 3	-
2100-2500	*	≤ 8	≤ 5	≤ 2
1800-2099	*	≤ 10	≤ 8	≤ 5
≤ 1800	*	10 ≥	≤ 10	≤ 8
Соғломлаштириш — дам олиш ва санитар-ҳимоя аҳамиятида	*		10 ≥	≤ 10
Коммунал-омборхона				
Шаҳар аҳамиятидаги коммунал-омбор корхоналари	*	≤ 8	≤ 5	≤ 2
Турли хил коммунал-омбор корхоналари	*	8 ≥	≤ 8	≤ 5
Маданият ва табиат ёдгорликлари	*	≤ 3	-	-

* Тегишли асос билан ҳимоя қилинадиган йирик шаҳарлар ва саноат корхоналари учун фожияли оқибатларга олиб келиши мумкин бўлса, ҳимоя тузилмаларини I-синф сифатида таснифлашга йўл қўйилади.

ШНҚ 2.06.15-21 «Худудларни
сув тошқини ва сув босишидан
муҳандислик ҳимоялаш»
шаҳарсозлик нормалари ва
қоидаларига
2-ИЛОВА

**Қишлоқ хўжалиги ер муҳандислик ҳимоясига доир турли лойиҳа босқичлари учун
тадқиқот материаллар таркиби**

Тадқиқот материаллари	График материаллар масштаби		
	схема	лойиҳа	ишчи лойиҳа
Харита			
1. Гидрологик	1:500000- 1:200000	1:100000- 1:50000	1:10000
2. Гидрологик-мелиоратив туманлаштириш	1:500000- 1:200000	1:100000- 1:50000	-
3. Муҳандисли-геологик туманлаштириш	1:500000- 1:200000	1:100000- 1:50000	-
4. Муҳандислик-геологик	1:50000-1:20000	1:25000	1:10000
5. Ер ости сувларининг эксплуатация ресурслари	1:50000-1:20000	1:50000	1:10000
6. Геологолитологик комплекслар	1:50000-1:20000	1:50000	1:10000
7. Ер ости сувларининг гидрологик чуқурликда ётиши	1:500000- 1:200000	1:100000- 1:50000	1:10000
8. Филтрация схемалари бўйича туманлаштириш	1:500000- 1:200000	1:100000- 1:50000	1:10000
9. Ер ости сувларининг прогнозлашган эксплуатацион ресурслари	1:500000- 1:200000	1:100000- 1:50000	-
10. Қурилиш материаллари кони	1:500000- 1:200000	-	-
11. Қишлоқ хўжалиги қурилишлари схемаси	1:500000- 1:200000	-	-
12. Маданий қатлам	1:200000- 1:100000	-	-
13. Суғориладиган маданий қатлам	-	1:25000	1:10000
14. Шўрланган	-	1:10000	1:5000- 1:2000
15. Топографик	1:500000- 1:100000	1:50000- 1:25000	1:10000- 1:2000
16. Бошқа материаллар			
17. Муҳандислик-геологик ва гидрогеологик кесимлар		Ҳисобот бўйича	
18. Аэрация зонасида жисмларнинг эпюраси		Ҳисобот бўйича	
19. Ер ости сувларининг тебраниш амплитудалари		Ҳисобот бўйича	
20. Муҳандислик-геологик ва гидрогеологик материаллар		Ҳисобот бўйича	
21. Тажриба майдонларида тупроқнинг шўрланганлик даражаси бўйича тадқиқотлар		Ҳисобот бўйича	

22. Тупроқнинг сув-физик хоссалари тадқиқоти	Ҳисобот бўйича
23. Маданий қатлам ва мелиоратив тадқиқотлар материаллари	Ҳисобот бўйича
24. Ҳимояланадиган ернинг иқлимий таснифи	Лойиҳа бўйича